

„Živjeli smo (kroz) Jabuku“: značenja gradskih prostora na primjeru Glazbenog kluba Jabuka

Grgić, Ema

Master's thesis / Diplomski rad

2025

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:256773>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-04-02**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju

Diplomski rad

**„Živjeli smo (kroz) Jabuku“:
značenja gradskih prostora na primjeru Glazbenog kluba Jabuka**

Ema Grgić

Mentorica: dr.sc. Nevena Škrbić Alempijević, red. prof.

Zagreb, veljača 2025.

IZJAVA O AUTORSTVU

Izjavljujem pod punom moralnom odgovornošću da sam diplomski rad „*Živjeli smo (kroz) Jabuku*“: *značenja gradskih prostora na primjeru Glazbenog kluba Jabuka* izradila potpuno samostalno uz stručno vodstvo mentorice red. prof. dr.sc. Nevene Škrbić Alempijević. Svi podaci navedeni u radu su istiniti i prikupljeni u skladu s etičkim standardom struke. Rad je pisan u duhu dobre akademske prakse koja izričito podržava nepovredivost autorskog prava te ispravno citiranje i referenciranje radova drugih autora.

Ema Grgić

A handwritten signature in black ink, consisting of stylized, cursive letters that appear to be 'EG'.

SADRŽAJ

Uvod	1
1. Mjesto, sjećanje, nostalgija	3
1.1. Antropološko definiranje mjesta i prostora	3
1.2. Mjesto (društvenog) sjećanja	5
2. Metodološki okvir	7
3. Pedeset i dvije godine povijesti Jabuke	10
3.1. Jabuka od 1968. do 1998. godine	10
3.2. Jabuka od 2001. do 2020. godine	14
4. „Rupa“ među ambasadama na Tuškancu	15
5. „Di ćemo? – A di ćemo, idemo u Jabuku“	22
6. Glazbeni kontinuitet od osamdesetih godina	25
7. „ti ljudi (...), Jabuka bi bila ništa bez njih“	29
8. Jabuka kroz prizmu sjećanja i nostalgije	35
9. Kako je Jabuka „istrunula“?	38
10. Pokušaj sustavne zaštite Jabuke	41
11. Održavanje „jabučarskog“ naslijeđa u Dva Osam	43
Zaključak	48
POPIS PRILOGA.....	51
POPIS LITERATURE.....	52
POPIS IZVORA	54
SAŽETAK	55
SUMMARY	56

Uvod

„U Jabuci smo se osjećali kao doma“ (DJ Tomi Phantasma).

U radu se ispitivanjem naracija i predodžbi analiziraju značenja upisana u Glazbeni klub (GK) Jabuka te istražuje kako su ga ona potom izgradila u mjesto sjećanja. Glazbeni klub Jabuka¹ bio je noćni klub smješten na zagrebačkom Tuškancu koji je od veljače 1968. godine držao svoja vrata otvorenima sve do njihovog konačnog zatvaranja 20. listopada 2020. godine, kada je provedena ovrha Grada Zagreba, u čijem je vlasništvu bio prostor kluba. Takva presuda bila je popraćena velikim interesom i metežom šire javnosti, što se najbolje može oslikati kroz tada osnovanu Facebook grupu „Ne damo Jabuku!“. Grupa je osnovana tjedan dana prije zatvaranja kluba, s opisom „NE DAMO JABUKU! – ovdje počinje borba za naš najdraži klub“. U mjesec dana grupa je sakupila preko četiri tisuće članova te se pretvorila u ogledan primjer virtualnog arhiva. Članovi grupe objavljivali su fotografije iz Jabuke, memorabilije, pisali o svojim sjećanjima, uspomenama i anegdotama, prisjećali se tamošnjih koncerata te radili *playliste* s glazbom koja se puštala u Jabuci. U grupi se raspravljalo o mogućim rješenjima, organizirao prosvjed te iskazivao cijeli spektar emocija potaknut najavama o zatvaranju kluba koji je, kako je jedan od članova grupe napisao, obilježio odrastanje generacije Zagrepčana i onih koji su dolaskom u grad taj grad i živjeli.

Ni mjesec dana nakon zatvaranja kluba, otvoren je natječaj za zakup njegovog prostora. Vodeći se motom kako Jabuka pripada *Jabučarima*, odnosno onima koji su se kroz Jabuku identificirali i kojima je bila poput drugog doma, dio članova Facebook grupe udružio se i prijavio na natječaj te pokrenuo *crowdfunding* kampanju s ciljem pokrivanja prve godine najamnine prostora. Međutim, na natječaju se kao najbolji ponuđač pokazao Pozitivan ritam, udruženje koje se bavi organizacijom i produkcijom kulturnih i glazbenih događanja. Oni su 10. prosinca 2021. godine otvorili Dva Osam – klub na istoj adresi i u istom prostoru, ali koje i dalje dijelu Zagrepčana predstavlja prijeporno mjesto i predmet rasprave. Naime, analiza predodžbi mojih kazivača te komentara razmijenjenih u opisanoj Facebook grupi pokazala je kako dio građana smatra da se s obzirom na iskustva, sjećanja i vrijednosti upisanih u pedesetdvođišnji rad Jabuke u njezinom prostoru ne smije otvarati novi klub. S druge strane, dio građana takvu odluku podržava, vodeći se uvjerenjem kako na ovaj način prostor nije podlegao mogućem zaboravu i propadanju.

¹ U radu će se uglavnom koristiti samo naziv Jabuka jer je ono uvriježen naziv kod mojih kazivača, ali i u širem zagrebačkom diskursu.

Slijedom ovakve (re)akcije na zatvaranje Jabuke, cilj rada je istražiti kako je ovaj noćni klub od fizičkog prostora pretvoren u mjesto (sjećanja) ispunjeno simboličkim značenjima. Polazeći od razumijevanja mjesta kao kulturno značenjskog prostora, ispituje se povijesna, memorijska, iskustvena, interakcijska, emocionalna, vrijednosna i senzorna dimenzija kluba (usp. Čapo i Gulin Zrnić 2011:35). Provedbom polustrukturiranih intervjua s petero posjetitelja Jabuke, voditeljem novog kluba Dva Osam i DJ-em oba kluba te analizom opisane Facebook grupe, cilj je utvrditi zbog čega i na koji je način Jabuka postala domenom društvenog sjećanja, odnosno mjestom oživljavanja (osobne) prošlosti. Kroz ispitivanje razloga i učestalosti dolaska mojih kazivača-posjetitelja, uloge Jabuke u njihovom svakodnevnom životu, reakcijama na zatvaranje Jabuke i otvaranje novog kluba nastoje se utvrditi elementi koji grade identitet kluba. Analizom međuodnosa i isprepletenosti glazbe, posjetitelja i mjesta potom ću uputiti na ključne slike ugrađene u društveno sjećanje na Jabuku. Naracije kazivača-posjetitelja koje čine okosnicu ovoga rada upotpunit ću i intervju s vlasnikom Dva Osam koji je bio usmjeren na (natječajem zadane) prakse održavanja naslijeđa Jabuke i prepreke s kojima se novi klub susreće te kazivanje DJ-a koji se osvrnuo na svoj rad u oba kluba. Pritom ću prilikom predstavljanja dohvaćenih sjećanja i predodžbi biti vidljiva privrženost i osjećaj osobne povezanosti s Jabukom koja se prožima kroz naracije mojih kazivača, a time i cijeli rad, te koja je stoga poslužila i kao polazišna točka naslova rada i ovog uvodnog dijela. Naime, pomoću izjave kazivača Gordana da je dio posjetitelja živio (kroz) Jabuku te kazivača DJ-a Tomija Phantasme da su se u Jabuci osjećali kao doma, nagovijestam u radu utkane osjećaje njihove ukorijenjenosti u Jabuci. Time je cilj istaknuti potencijal i važnost gradskih prostora za izgradnju individualnog i kolektivnog identiteta te, kroz Jabuku, pružiti primjer jednog od mogućih načina na koji pojedinci oko i kroz te prostore uspostavljaju svoju svakodnevnicu. Konačno, cilj rada je naglasiti potrebu za uključenost lokalnih vlasti i politika u kreiranje i održavanje društveno-kulturne i glazbene scene grada.

Rad je strukturiran tako da započinje razradom spomenutih teorijskih i metodoloških polazišta u radu. Potom se poglavljima o povijesti Jabuke i mapiranju prostora uvodi u analizu sastavnica ugrađenih u društveno sjećanje na Jabuku. Ono se produbljuje poglavljima u kojima se, oslanjajući se na senzornu dimenziju prostora, predstavlja glazbena praksa u Jabuci, interakcija posjetitelja koji su se potaknuti glazbom tamo okupljali te njihov razvoj osjećaja zajedništva i kolektivne, dijeljene individualnosti. Kroz obradu ovih tema pritom se provlači uvjetovanost i međuovisnost identiteta posjetitelja i same Jabuke te razvoj privrženosti posjetitelja koji je rezultirao njihovom predodžbom Jabuke kao drugim domom. U poglavljima koja potom slijede

obrađuju se razlozi koji se nalaze u pozadini zatvaranja Jabuke i samoinicijativni pokušaji dijela građana za njezinom zaštitom. Rad završava analizom održavanja naslijeđa Jabuke u novootvorenom klubu.

1. Mjesto, sjećanje, nostalgija

1.1. Antropološko definiranje mjesta i prostora

Pristupiti mjestu iz kulturnoantropološke perspektive znači odmaknuti se od svakog pretpostavljenog prostornog, arhitektonskog i urbanističkog determinizma te u središte interesa staviti njegovu iskustvenu, emocionalnu, vrijednosnu, interakcijsku, relacijsku, kognitivnu, senzornu, povijesnu i memorijsku dimenziju (usp. Čapo i Gulin Zrnić 2011:7,35). Time se nadilaze izgrađene, fizičke granice i u fokus stavlja življeno iskustvo koje se unutar njih odvija. Ovakav pristup ujedno podrazumijeva razdvajanje dva pojma koja se u svakodnevnoj komunikaciji često koriste kao sinonimi, a to su prostor i mjesto. Marc Augé antropološko mjesto tumači kao konkretnu i simboličku izgradnju prostora (usp. Augé 2001:50), dok ga Jasna Čapo i Valentina Gulin Zrnić definiraju kao kulturno značenjski prostor (usp. Čapo i Gulin Zrnić 2011:27). Gledišta ovih autora mogu se dodatno pojašniti riječima da prostor postaje mjestom tek nakon što se ispuni pojedinačnim i kolektivnim iskustvima, emocijama, sjećanjima te nakon što se stvori simbolička dimenzija odnosa ljudi prema prostoru i ljudi u prostoru međusobno (ibid.). U literaturi (Cresswell 2004; Čapo i Gulin Zrnić 2011; Jaffe i de Koning 2016) se za opisano koristi i sintagma stvaranje mjesta (engl. *place-making*), a podrazumijeva da pojedinci svojim svakodnevnim korištenjem prostora, međusobnim interakcijama, sjećanjima i predodžbama ispunjavaju fizički stvoreno okruženje i u njega upisuju značenja koja grade mjesto. U skladu s predstavljenim teorijskim pristupom stvaranju mjesta, u ovome radu mjesto se ne sagledava kao nešto prirodno (za)dano i koherentno, već kao mreža odnosa i značenja konstruirana ljudskim djelovanjem i imaginarijem. U radu polazim od ispitivanja individualnih iskustava, emocija i privrženosti, sjećanja i predodžbi koje od prostora Glazbenog kluba Jabuke stvaraju *antropološko* mjesto. Time se u radu nadilazi fizička determiniranost i analizira uzajaman odnos prostora i posjetitelja te nastoji utvrditi koja upisana značenja su u konačnici „izgradila“ Jabuku i priskrbila joj predznak kultnog kluba.

Jedan od pojmova koji se u literaturi veže uz stvaranje mjesta je osjećaj mjesta (engl. *sense of place*). Njegovo definiranje je raznoliko te zahvaća različite dimenzije refleksivnosti koje

pojedini autori razmatraju kao obilježje toga koncepta. John Agnew tako osjećaj mjesta tumači kao subjektivne osjećaje koje ljudi vežu uz neko mjesto (usp. Cresswell 2004:7, prema Agnew 1978), dok Laura Šakaja o njemu govori kao daru koji osoba posjeduje, a koji se može razumjeti na dva načina – kao vizualni ili estetski doživljaj mjesta te kao upoznavanje mjesta preko naših osjetila (usp. Šakaja 2011:115). Za Edwarda Relpha u razvoju osjećaja mjesta osim naših osjetila sudjeluju i imaginacija, pamćenje te usmjerenost (usp. Šakaja et al. 2024:99, prema Relph 1977). Dok se ovakva tumačenja mogu podvesti pod prvi ili osnovni dojam mjesta koji svaki pojedinac ostvaruje neposrednim boravkom u njemu i posljedično o njemu ima, neki autori osjećaj mjesta vide nešto složenije. Tim Cresswell tako pod pojmom osjećaja mjesta podrazumijeva značenja koja se povezuju s određenim mjestom, a koja se stvaraju i izražavaju imaginacijom, vrednovanjem i privrženosti (usp. Šakaja et al. 2024:99, prema Cresswell 2019:168). Slično polazište ima i Jonathan Sime za kojega sam koncept mjesta podrazumijeva snažnu emocionalnu povezanost između pojedinca i određene fizičke lokacije pa on tako osjećaj mjesta vidi usko povezanim s identitetom (usp. Sime 1986:50,54). Rivke Jaffe i Anouk de Koning na tom tragu zaključili su da je samoidentificiranje pojedinca, odnosno osjećaj tko on jest i kojoj zajednici pripada, upravo ukorijenjeno u mjestu (usp. Jaffe i de Koning 2016:25). Unatoč različitim fokusima, svi predstavljeni autori polaze od ispitivanja subjektivnog doživljaja mjesta, što je polazišna točka i ovoga rada. Naime, Šakaja et al. ističu kako dio autora osjećaj mjesta upotrebljava kao sinonim za „duh mjesta“ (*genius loci*) – nešto što mjestu daje posebnost i identitet (usp. Šakaja et al. 2024:99-100). Međutim, takvim pristupom osjećaj mjesta ne temelji se na ljudskoj svijesti o okolišu, već je ono sinonim za svojstvo samog okoliša, odnosno za njegove značajke poput povijesti ili istaknutih obilježja koje ga čine jedinstvenim (ibid.). Iako ovi pojmovi jesu povezani jer „istražujući razlike u doživljaju različitih mjesta, ujedno istražujemo različitost tih mjesta, njihov *genius loci*“ (ibid.), u radu se oni razmatraju zasebno. Osjećaj mjesta pritom se koristi za dosezanje i interpretaciju subjektivnog doživljaja, odnosno tjelesnog i emocionalnog odgovora na bivanje u Jabuci, dok se kroz koncept duha mjesta razmatraju elementi koji su ugrađeni u društveno sjećanje na Jabuku.

U radu se ujedno polazi od pretpostavke da je za razvoj privrženosti prema nekom mjestu najčešće potreban relativno duži ili opetovani boravak koji će rezultirati iskustvima i sjećanjima na temelju kojih će se takav snažan utisak, a potom i emocionalna bliskost stvarati. Uz takvu pretpostavku, jedna od razina analize u radu bila je upravo ispitivanje veze između kontinuiranog odlaska u Jabuku s njezinim vrednovanjem i razvojem privrženosti. Istražujući privrženost kao simboličku vezu koja nastaje kada pojedinci određenom prostoru pridaju

emocionalna značenja (usp. Low 1992:165), u radu se neodvojivim pokazalo pitanje identiteta – posjetitelja, ali i mjesta. S obzirom na to da je Jabuka noćni klub u kojem se dominantno puštala (goth) rock, synth-pop i dark wave glazba osamdesetih i devedesetih godina prošlog stoljeća, ona je privlačila relativno uzak, glazbeno istančan profil ljudi. U radu se stoga analizira kako su odlazak u Jabuku te tamošnja glazba sudjelovali u stvaranju i izražavanju (zajedničkog) identiteta. Odnosno, kako je Jabuka postala mjesto gdje su pojedinci potaknuti glazbom i određenim karakternim predodžbama koje povezuju s njezinim slušateljima, mogli osnažiti i izraziti osobni identitet, a potom na temelju te iste glazbe i bivanja u Jabuci komunicirati zajednički, grupni identitet. Time se kroz sveobuhvatno razumijevanje osjećaja mjesta ispituje subjektivni dojam i emocionalni odgovor na boravak u Jabuci, ali i kako je identitet posjetitelja ujedno postao i identitetom kluba, odnosno njegov *genius loci*. Svrha ove analize je utvrditi razloge zbog kojih su kazivači opetovano odlazili u Jabuku, važnost koju je ona imala u njihovim životima te što je za njih značilo njezino zatvaranje.

1.2. Mjesto (društvenog) sjećanja

Sjećanje se može definirati kao „obnavljanje predodžbe o prošlosti u svijesti“ (Brkljačić i Prlenda 2006:17). U tom smislu u radu se sjećanje sagledava kao prizivanje prošlih, proživljenih trenutaka koji su oblikovali današnju predodžbu koja se veže uz Glazbeni klub Jabuku. Iako se sjećanje ostvaruje u pojedincu, prema Mauriceu Halbwachsu ni jedno individualno sjećanje ne može se formirati, održati ili prizvati bez društveno relacijskog okvira, odnosno pripadanja nekoj skupini (usp. Halbwachs 1992). Halbwachs navodi da su individualna sjećanja realizacija sjećanja skupine (ibid. 40), odnosno društvenog sjećanja. Ono što iz toga proizlazi jest kako unatoč tome što je pojedinac taj koji „ima“ sjećanje, „[u]spomene, čak i najosobnije, nastaju samo kroz komunikaciju i interakciju u okviru društvenih grupa“ (Assmann 2006:52). Takav pristup sjećanju pokazao se primjenjivim i tijekom ovog istraživanja jer su figure osobnog sjećanja uvijek bile postavljene u svezi s drugim posjetiteljima Jabuke. Uspomene pojedinaca te njihovo oblikovanje, strukturiranje i reorganiziranje uvijek je direktno ili indirektno uključivalo i okruženost ili interakciju s drugim *Jabučarima*. Stoga je u radu osobno sjećanje neodjeljivo od Halbwachsove društvene skupine ili Assmannove društvene grupe.

Međutim osim društvenog okvira, Halbwachs ističe kako su naša sjećanja podjednako smještena unutar prostornog okvira, odnosno materijalnog prostora koji skupina zauzima

(prema Connerton 2009:37). Štoviše, prema Edwardu Soji unutar prostornog okvira nije smješteno samo sjećanje, već i društvena stvarnost. Soja ističe kako čak i apstraktno razmišljanje, ideologija pa i reprezentacija imaju prostornu dimenziju (usp. Soja 1996:46). Slijedom toga, koliko god ima pojedinaca, toliko će biti i različitih viđenja, doživljaja i iskustava određenog mjesta pa time i sjećanja. Jabuci stoga prilazim kao mjestu sjećanja – istovremeno materijalnom, simboličkom i funkcionalnom prostoru koji služi kao svojevrsni nositelj društvenog sjećanja (usp. Nora 2006). Za Pierrea Noru mjesta sjećanja su ostaci komemorativne svijesti koju zajednica uspostavlja, određuje i održava (ibid. 28), a s obzirom na to da predstavlja skup zajedničkih osjećaja i slika koje određena grupa ima, može se reći i da mjesta sjećanja služe kao oblik očuvanja osjećaja zajedništva i dijeljenih vrijednosti njezinih članova kroz vrijeme. U radu se pritom ocrta dvostruka uloga Jabuke. Na jednoj razini prikazuje se kako je pretvorena u mjesto sjećanja koje čuva društvene vrijednosti upisane u njezin prostor, a na drugoj razini kako je posjetiteljima sve do zatvaranja kontinuirano rekreirala i nadograđivala sjećanja. Naime, s obzirom na to da je Jabuka pedeset i dvije godina predstavljala podij za nostalgичno oživljavanje (osobne) prošlosti, vrijednosne i memorijske dimenzije ovog mjesta rasle su protekom vremena.

Iako se pojam nostalgije prvi put upotrijebio u 17. stoljeću, ona se tek od 20. stoljeća počela prihvaćati kao pozitivna evokacija proživljene povijesti (usp. Wildschut i Sedikides 2006:975). Dotadašnje povezivanje pojma s psihičkim teškoćama poput melankolije ili depresije (ibid.), u 20. stoljeću zamijenilo je poimanje nostalgije kao oblika strasti koji se odnosi na emocije koje osoba osjeća prema određenom mjestu, sjećanju ili iskustvu (usp. Feudi 2018:88). Međutim, iako su emocije izražene prema nečemu opipljivom ili konkretnom, nostalgija je zapravo čežnja za prošlim vremenom (usp. Boym 2001: xv). U radu polazim od vrste nostalgije koju Svetlana Boym naziva reflektivnom. Riječ je o nostalgiji koja izvire iz „ruševina, patine vremena i povijesti te snova o drugom mjestu i vremenu“ (ibid. 41). Ona predstavlja multivokalnost ili mnogostrukost narativa koji su svjesni nepovratnosti vremena te ga ne pokušavaju obnoviti, već vrednuju fragmente sjećanja (ibid. 49-50). Takva nostalgija temelji se na čežnji, ali i kritičkom razmišljanju koje ne teži istini, već očuvanju detalja i zajedničkih sjećanja (ibid.). Reflektivna nostalgija pokazala se pogodnom za tumačenje dijeljene važnosti koju Jabuka ima za njezine posjetitelje, ali i kako je ona postala podlogom na temelju koje su posjetitelji ponovili neponovljivo i materijalizirali nematerijalno (ibid. xvii), odnosno oživljavali proživljeno. Pritom se u radu otvara pitanje koliko je čežnja za prošlim vremenom kod nekih posjetitelja potaknuta iskustvima proživljenima u mladosti, a kod nekih posjetitelja širim kontekstom toga

vremenskog razdoblja. Međutim u oba slučaja mnoga prisjećanja imala su značajnu dimenziju hiperbolizacije i mitologiziranosti.

Na osnovi predstavljenog teorijskog polazišta, GK Jabuci pristupam na sljedeći način; s obzirom na to da je tretiram kao antropološko mjesto, odmičem se od njezinih fizičkih zidova te u fokus stavljam iskustvo, sjećanja, interakcije, emocije i predodžbe njezinih posjetitelja te simbolička značenja koja su u prostor upisana. Pritom ispitujem kako je kroz osjećaj mjesta konstruiran (zajednički) identitet posjetitelja, a posljedično i identitet kluba. Kroz privrženost koju su posjetitelji razvili prema klubu te osobna sjećanja koja su oživljavali svakim ponovnim odlaskom, Jabuka će se pokazati i kao primjer mjesta sjećanja o kojemu naracije predstavljaju reflektivni tip nostalgije.

2. Metodološki okvir

Kako bih istražila na koji je način prostor GK Jabuke postao *mjestom*, odnosno kak(v)o je iskustvo ugrađeno u njega, koja su sjećanja u njega upisana te kako se pregovara kroz narative i prakse, adekvatnom istraživačkom tehnikom pokazala se provedba polustrukturiranih intervjua. Polazeći od pretpostavke da su pojedinci ti koji grade mjesto kroz sjećanja, svoje društvene i tjelesne prakse te emotivnu vezanost, kazivanja posjetitelja nametnula su se kao ključna u dosezanju odgovora na postavljena istraživačka pitanja.

Odabir kazivača-posjetitelja temeljio se na osobnom poznanstvu ili stupanju u kontakt preko Facebook grupe „Ne damo Jabuku!“. Prilikom kontaktiranja mogućih kazivača, vodila sam se njihovom zainteresiranosti za sudjelovanjem u istraživanju. Unatoč tome što nisam postavila preduvjet da su kazivači morali biti redovni posjetitelji Jabuke, takva učestalost njihovih odlazaka igrom slučaja pokazala se njihovom praksom. Intervjuiranjem posjetitelja nastojala sam razumjeti zašto su Jabuku odabirali kao mjesto za izlazak, koji su za njih njezini karakteristični i distinktivni elementi te koje su to asocijacije i osjećaji koje boravak, razgovor ili pomisao na Jabuku izaziva kod njih. Nastojala sam ispitati utjecaj prostornih, povijesnih te društveno-kulturnih čimbenika na takvu predodžbu te istražiti na koji su način kazivači i ostali posjetitelji svojim boravkom, interakcijama te pridanim značenjima prostor Jabuke transformirali u mjesto sjećanja. Ispitala sam što je za kazivače značilo zatvaranje Jabuke te kako gledaju na novootvoreni klub Dva Osam. U konačnici, nastojala sam zahvatiti širu sliku i dubinski razumjeti povezanost ljudi s mjestom te se time dotaknuti značaja Jabuke za društvenu, kulturnu i povijesnu scenu grada Zagreba.

Prilikom provođenja intervjua, kazivanja su, unatoč pitanjima koja su usmjeravala razgovor, djelomično pratila struju svijesti mojih kazivača, a sama sjećanja često su bila fragmentirana i selektivna, što je i odrednica samog procesa sjećanja. Naime, sjećanje je kompleksan rekreacijski proces koji je podložan izmjenama i zaboravu. Stoga kazivanja mojih kazivača koja su se prvenstveno zasnivala na prisjećanju, s naglaskom na detaljima, ali ujedno i ispunjena humorom, čežnjom, određenom dozom tuge, kritičkim razmišljanjem i strasti za pričanjem predstavljaju ogledan primjer refleksivne nostalgije (usp. Boym 2001:49-50). Iako su početna pitanja za svakog kazivača-posjetitelja bila ista, svatko od njih fokusirao se na različito vremensko razdoblje. Ono je djelomično uzrokovano njihovim razlikama u godinama pa time i vremenom kada su počeli izlaziti u Jabuku, ali isto tako za neke i vremenskim razdobljem koji je njemu ili njoj zapravo najbitniji i koji odražava „duh“ Jabuke. Tako su Gordan T. (54 godine) i Sandra K. (46 godina) unatoč njihovom uglavnom kontinuiranom odlasku u Jabuku od osnovnoškolskih dana do zatvaranja 2020. godine najviše bili fokusirani na razdoblja iz prošlog stoljeća, točnije osamdesete i devedesete godine. Tomislav M. (46 godina) je u Jabuku odlazio između 2001. i 2015. godine, Natalija R. (45 godina) od 2010-ih do par godina prije zatvaranja, a Lina Č. (26 godina) od 2019. godine pa do zatvaranja. Međutim, iako je od osamdesetih godina prošlog stoljeća do zatvaranja Jabuke 2020. godine prošlo četrdeset godina, kazivanja su pokazala kako su određeni elementi bili konstanta tijekom čitavog tog razdoblja.

Osim provođenja intervjua s posjetiteljima Jabuke, razgovarala sam i s vlasnikom novog kluba Dva Osam, Vedranom Menigom. Njegova pitanja bila su usmjerena na izazove uspostavljanja ravnoteže između održavanja naslijeđa Jabuke i uvođenja novih (glazbenih) praksi. Dio razgovora bio je usmjeren i na uspostavljanje dijaloga s redovnim posjetiteljima Jabuke te na njihovo zaziranje prema novootvorenom klubu. Također, zanimalo me kako on, kao netko tko se bavi organizacijom glazbenih događaja dugi niz godina², razmatra zatvaranje Jabuke u kontekstu kulturne i glazbene scene grada. Na kraju sam provela intervju i s DJ-em Tomijem Phantasmom koji (je) pušta(o) glazbu u oba kluba – Jabuci i Dva Osam. Iako je njegova uloga u Jabuci bila dvostruka – one posjetitelja i DJ-a, tijekom intervjua fokus je bio na potonjem. Time sam htjela zahvatiti perspektivu nekoga tko je boravio duže razdoblje u oba kluba i kojemu su oni bili mjesta rada.

Nadalje, s obzirom na to da sam i sama nekolicinu puta posjetila Jabuku u razdoblju od 2018. do zatvaranja 2020. godine, refleksivni autobiografski elementi bit će vidljivi kroz rad. Dva

² Vedran Meniga je voditelj udruženja Pozitivan ritam koje se već dvadesetak godina bavi organizacijom klupskih programa i festivala, među kojima je najpoznatiji Seasplash u Puli.

Osam posjetila sam jednom, potaknuta potrebama ovog istraživanja. Ono je bilo u lipnju prošle godine, povodom koncerta nakon kojega je bio Dark Side program koji se temelji na glazbenoj *playlisti* koja se puštala u Jabuci. Tom prilikom primijenila sam i etnografsku metodu promatranja sa sudjelovanjem. Iako je jedan odlazak nedovoljan za dublju analizu i usporedbu dvaju klubova, bivanjem tamo, promatranjem i sudjelovanjem u aktivnostima te večeri mogla sam usporediti kazivanja mojih kazivača s mojim zapažanjima, motiviranima provedbom ovoga istraživanja.

U radu prilikom opisa prostora polazim od metode etnografskog mapiranja, dakle, osim navođenja geografskih i prostornih obilježja, ocrtavam i kako ljudi koriste prostor (usp. Martin 2020). Time je cilj, osim zahvaćanja fizičke dimenzije prostora, i usmjeravanje na onu društvenu – na prikaz interakcije ljudi unutar prostora, atmosfere i zvukolika te primarnih aktivnosti u pojedinim dijelovima Jabuke. Također, kao što će se prikazati u nastavku, s obzirom na to da je za moje kazivače-posjetitelje neizostavan dio Jabuke i njezino okruženje, intervju s kazivačem Gordanom odvio se šetajući dijelom grada koji okružuje Jabuku. Opis okolnog predjela Jabuke zabilježen je tako tijekom hodanja, primjenom načela šetajuće etnografije. Međutim, osim mojih individualnih prostornih zapažanja, ta metoda pokazala se odličnom prilikom za usporedbu naših iskustava. Naime, bivanje na određenim mikrolokacijama u pojedinim trenucima pojačavalo je naša prisjećanja tijekom razgovora, što je kasnije prilikom analize poslužilo za usporedbu mojih iskustava posljednjih godina prije zatvaranja s Gordanovim od prije dvadesetak godina. Cilj usporedbe bilo je zahvaćanje šire slike koliko su se određene prakse i rituali koje smo Gordan i ja imali sa svojim prijateljima tijekom čekanja da se vrata Jabuke otvore, s vremenom mijenjali ili nisu.

Istraživanje upisanog značenja u Jabuku zaokružilo se analizom Facebook grupe „Ne damo Jabuku!“, dok se deskriptivni dio rada o njezinoj povijesti i zatvaranju upotpunio YouTube snimkom predavanja jednog od osnivača Jabuke, Pere Kvesića, o njezinom nastanku te medijskim člancima objavljenima na mrežnoj stranici *Jutarnjeg lista*, glazbenom portalu *Sound Report* te portalu popularne kulturne *Ravno do dna*. Osim za postavljanje teorijskog okvira, znanstvena literatura je na kraju poslužila za uobličavanje predstavljenoga i usporedbu određenih zaključaka iznesenih u ovome radu.

Dakle, ključni dio rada čini interpretacija kazivanja petero redovnih posjetitelja Jabuke, vlasnika današnjeg kluba Dva Osam te DJ-a u koji je radio u oba kluba, a koji su iznijeli svoja sjećanja, iskustva i predodžbe na temelju kojih sam Glazbeni klub Jabuku potom analizirala kao (antropološko) mjesto sjećanja. Analiza Facebook grupe te autorefleksivni elementi

upotpunili su naracije mojih kazivača te omogućili širu sliku koja se ne oslanja samo na njihova nostalgичno obojana kazivanja.

3. Pedeset i dvije godine povijesti Jabuke

Prema Marcu Augéu antropološko mjesto ima barem tri obilježja – identitarno je, odnosno i povijesno, a potonje nastaje čim neko mjesto u sprezi identiteta i odnosa određuje minimalna postojanost (usp. Augé 2001:51,53). U svojih pola stoljeća rada, Jabuka je prolazila kroz društveno-kulturne, glazbene i političke mijene grada Zagreba te su kroz nju kročile i sazrijevale generacije. Unatoč određenim promjenama kao odgovor na vanjske utjecaje, dugovječnost Jabuke te određena konstanta koju je zadržala kroz svojih pedeset i dvije godine postojanja pokazali su se kao jedna od njezinih distinktivnih odrednica. Međutim, Jabuka je ipak bila zatvorena od 1998. do 2001. godine. S obzirom na određenu razliku u originalnosti programa koju su moji kazivači isticali između njezinog prošlostoljetnog rada u odnosu na ovostoljetni, prikaz povijesti Jabuke u nastavku je tako i razdijeljen.

3.1. Jabuka od 1968. do 1998. godine

Ideja o otvaranju Jabuke, kako navodi jedan od njezinih osnivača, Pero Kvesić, javio se kao odgovor na nedostatak mjesta za druženje nakon 22 sata, do kada su tijekom 1960-ih godina radili noćni klubovi³. Iako su se druženja nakon 22 sata tijekom toplijih dana nastavljala na otvorenom, na određenim gradskim punktovima, ono je tijekom zimskih dana zbog hladnoće bilo otežano. Stoga se nekolicina prijatelja koja se okupljala oko paviljona u Parku-šumi Tuškanac dosjetila kako bi svoja druženja mogli preseliti u obližnju kućicu u ulici Jabukovac, tadašnjem prostoru za sastanke mjesnog odbora. Međutim i prije mjesnog odbora taj maleni objekt, tvrdi Kvesić, imao je drugu funkciju. Služio je kao kuglana i prostorija za biljar Josipa Broza Tita koji je u periodu od 1945. do 1960-ih godina boravio u Vili Hühn, bivšoj rezidenciji Ante Pavelića tijekom Drugog svjetskog rata, koja se nalazila par brojeva dalje, na početku ulice⁴. Kvesić ističe kako je u to vrijeme jedini način da „ekipa s paviljona“ može koristiti taj prostor bio osnivanjem i radom omladinskog kluba. Stoga su osnovali Savez omladine Tuškanac, kreirali društveno-kulturni program i od Saveza socijalističke omladine grada

³ Dio podataka u ovom poglavlju preuzet je iz predavanja Pere Kvesića o nastanku Jabuke, koje je dostupno na poveznici <https://www.youtube.com/watch?v=FG5RwV47lmg>

⁴ Izvor: <https://www.jutarnji.hr/life/clanak1065073.html-1360887>

Zagreba tražili pristup u društvene prostorije. Tako je klub Jabuka započeo sa svojim radom 17. veljače 1968. godine.

Pritom valja napomenuti kako Kvesićev ushit i ponos te divljenje i strahopoštovanje mojih kazivača prema osnivačima Jabuke koje su iskazali prilikom osvrtnja na same početke njezinog rada proizlazi iz toga što Jabuka nije otvorena niti je njezin program organiziran profesionalno. Odnosno, isti tinejdžeri koji su odlučili prenamijeniti objekt za sebe i svoje potrebe ujedno su bili ti koji su uređivali eksterijer i interijer Jabuke, ali isto tako i smišljali program. Stoga za razliku od većine (današnjih) noćnih klubova koji imaju određenu razinu profesionalnosti, ovo amatersko osnivanje Jabuke svakako predstavlja jedan od aspekata koji, prema mišljenju mojih kazivača, doprinosi na posebnosti Jabuke.

Kako Kvesić dalje opisuje, prvo desetljeće bilo je obilježeno radom u okviru različitih sekcija (filmska, sportska, likovna, glumačka) tijekom radnih dana, disko večerima⁵ preko vikenda te jazz i rock koncertima. U Jabuci su tako nastupali glazbenici poput Tihomira Popa Asanovića, Ibrice Jusića, Arsena Dedića ili Grupe 220⁶. Međutim, Dark Dance slušaonica koja je započela 1983. godine bila je prekretnica u daljnjem radu Jabuke, ali i izvor predodžbe koja se zadržala do današnjih dana, a to je Jabuke kao ponajprije „darkerskog“ kluba. Kazivač DJ Tomi Phantasma počeo je puštati glazbu na Dark Dance slušaonici iduće godine, a njezino širenje s jednog na četiri dana u tjednu opisuje kao fenomen koji je krenuo zato što je drugi DJ bio brat tadašnjeg vlasnika Jabuke:

„brat mu je rekao 'ajde puštajte vi to svoje srijedom'. I u početku nije uopće bilo puno ljudi, po dvadeset, pedeset ljudi maksimalno. Ne znam šta se dogodilo, ali ljudi su počeli više dolaziti pa se prebacilo i na četvrtak. I onda je samo odjedanput negdje 87. bila ekspanzija darkeraja da je bilo po devetsto ljudi petkom i subotom“.

Upotrebljavajući termin „darkeraj“, Tomi se referira na goth/gothic rock glazbu koja se razvila iz post-punka kasnih 1970-ih godina u Velikoj Britaniji, a predstavljaju je bendovi poput Bauhause, Siouxsie and the Banshees, Joy Division, The Cure i The Sisters of Mercy. Iako Tomi kaže kako ne zna što je uzrokovalo značajan porast dolazaka na slušaonicu, ono zapravo odgovara svjetskom trendu širenja i popularizacije goth scene i supkulture osamdesetih godina prošlog stoljeća. Međutim, Tomi ističe kako je „darkeraj“ upravo „jabučarska“ izvedenica koja

⁵ Disko u smislu noćnog kluba, ne disko glazbe.

⁶ Izvor: <https://www.jutarnji.hr/vijesti/zagreb/pedeseti-rodendan-kultnog-kluba-koji-ne-truli-na-koncerte-sudovodili-velike-glazbenike-koji-su-nastupali-pod-laznim-imenom-7043174>

označava cijeli jedan kulturni pokret koji je nastao upravo u Jabuci⁷. U razvoju tog pokreta sudjelovao je i kazivač Gordan pa se tijekom intervjua najviše osvrtao na razdoblje osamdesetih godina tijekom kojih su, kako smatra, on i većina tadašnjih mladih koji su izlazili u Jabuku „sazrijevali i gradili sebe“. Gordan tako opisuje da

„glazba je za nas bila poticaj da od sebe napravimo neke intelektualce i umjetnike zato jer je to bila furka. Glazba nam je bila kao religija jer je sa sobom nosila određeni set karakteristika čovjeka. Pa ja sam filmofil samo zbog Jabuke postao“.

Povezujući glazbeni odabir s karakternim osobinama, ali nadodala bih i sa zbližavanjem na temelju nečega što je svima bilo zajedničko – glazbenim stilom, Gordan potom opisuje kako su tijekom tamošnjih druženja razvijali interese, aspiracije i kritičko mišljenje koje je na kraju oblikovalo njih kao osobe. Kao primjer Gordan navodi promjenu u svom zalaganju u školi: „procvao sam. Mrzio sam školu i onda odjedanput postajem najbolji učenik. Starci su bili oduševljeni. Mama me ispitivala 'koliko ti treba love', 'hoćeš opet u Jabuku' i govorila 'odi, samo mi dođi živ doma““. U tumačenju važnosti i utjecaja koju je Jabuka imala na Gordana i (njegovo) društvo koje se tamo okupljalo, treba uzeti u obzir i kontekst tadašnjeg vremena. Naime, glazba koju su oni slušali nije pripadala „glavnoj struji“ tadašnje popularne glazbe pa ona nije bila zastupljena na radiju. Stoga su im druženja u Jabuci bila jedini izvor dijeljenih interesa, ali i otkrivanja novih. Tako Gordan opisuje kako su kroz tamošnja druženja stjecali saznanja o glazbi, literaturi i filmovima te se međusobno intelektualno nadmetali. Ne može se generalizirati i reći kako su svi koji su tada dolazili u Jabuku živjeli poput Gordana i njegovih prijatelja, ali one koji jesu Gordan naziva plemenom koje je znalo i pokazivalo da je drugačije. Obilježja Gordanovog „plemena“ pritom su analogni karakteristikama koje Branimir Perasović pripisuje supkulturama (2001). Nastalo je u sferi slobodnog vremena, stvorilo je vlastite „središnje preokupacije“, a individualni identitet mogao je biti grupni i izvan zajedničkog druženja. Nadalje, supkultura zahtijeva svoju uniformnost, što je za njih bio darkerski/gotički stil – kosa obojana u crno, „teška“ i dramatična šminka, crna odjeća te mnogo srebrnih modnih dodataka i nakita. U konačnici, postojala je unutrašnja struktura koja je predstavljala kreativnu jezgru koja je imala ulogu nositeljice stila pokreta (usp. Perasović 2001:402-412). Jabuku stoga vidim kao mjesto susreta koje je postalo žarište jedne zajednice kojoj Jabuka nije bila samo mjesto za izlazak, već i odrednica njihova identiteta i stila života. Međusobnim okupljanjem, razmjenom ploča, kazeta, knjiga te informacija, oni su sami oblikovali svoju scenu i načine

⁷ Branimir Perasović u svojoj knjizi *Urbana plemena* navodi kako je termin dark-dance prvi put skovan u Jabuci (usp. Perasović 2001:257).

druženja koji su rezultirali time da za Gordana ono predstavlja „kao da me pitaš koja sam nacionalnost – Jabuka, a koja mi je religija – dark glazba“.

Iako se njihovo okupljanje u Jabuci nastavilo i devedesetih godina, u tom desetljeću Jabuka je prvenstveno postala sastajalište tzv. Fiju Briju scene. Nastanak scene može se sagledati analogno stvaranju mjesta – pojedinci situirani u nekom okruženju međusobnim interakcijama razvijaju svoj identitet, stil, prakse i oblike umjetnosti (usp. Glass 2012:696-698). U kontekstu Jabuke to je značilo da se tadašnjim boravkom, druženjima i koncertima aktera te scene u nju upisalo značenje kao alternativnog mjesta. Fiju Briju naziv dolazi od istoimenog glazbenog festivala koji se održavao u Domu sportova od 1993. do 1998. godine⁸, a na kojemu su nastupali upravo oni bendovi koji su se okupljali i svoje začetke imali u Jabuci. Vedran Meniga, voditelj Dva Osam, ističe kako su se u Jabuci početkom devedesetih godina održali koncerti „koji su formirali nekakav prvi val hrvatske nezavisne rock scene u samostalnosti i iznjedrili bendove poput Majki, Hladnog piva, Pips, chips & videoclipsa, Kojota, Laufera i Let 3“. Meniga nadodaje kako su kroz ta dva desetljeća osim koncerata domaćih, regionalnih i stranih izvođača, u Jabuci svoj ugled stekli i danas prepoznatljivi DJ-evi poput Alena Kosanovića ili Emila Tedeschija te kako je Jabuka svoju fonoteku kasnije darovala Radiju 101⁹. Smatra kako upravo navedena postignuća uz samu dugovječnost Jabuke pokazuju zašto je Jabuka kulturni zagrebački klub.

Prvi veći problemi za Jabuku započeli su 1998. godine, kada ju je tadašnja gradska vlast zatvorila zbog, kako Kvesić tvrdi, izgradnje Doma zdravlja. Međutim, na temelju kazivanja i novinarskih tekstova čini mi se da je točan razlog zatvaranja Jabuke poput lokalnog mita jer svatko ima svoja „saznanja“ i tumačenja. Tako se u medijima može pronaći informacija da je Jabuka zatvorena zbog buke ili izgradnje obližnje vile, dok je većina kazivača razloge tražila u tadašnjoj lokalnoj vlasti navodeći kako je u tom razdoblju privatizirala ili zatvarala brojne kulturne prostore.

⁸ Izvor: <https://www.sound-report.com/special-report/nekad-i-danas-glazbeni-festivali-u-hrvatskoj/>

⁹ Zagrebački Radio 101 ostao je upamćen u lokalnom diskursu po svojem programu i emisijama tijekom osamdesetih i devedesetih godina u kojima se uz okretanje liberalnijim idejama Zapada odražavala sloboda mišljenja i izražavanja, zbog čega je postao sinonim otpora tadašnjem režimu. Također, s obzirom na to da se puštala rock glazba koja je tada percipirana kao odraz bunta, u začecima je okupljala prvenstveno alternativne slušatelje. Radiju je u studenome 1996. godine upravo zbog „neposluha“ prema vladajućima oduzeta koncesija, zbog čega je održan prosvjed koji do danas predstavlja jedan od najmasovnijih građanskih prosvjeda u novijoj hrvatskoj povijesti.

3.2. Jabuka od 2001. do 2020. godine

Od 2001. godine klub Jabuka je pod (novim) nazivom Glazbeni klub Jabuka ponovno nastavio s radom te u toj formi održavao program sve do njegovog konačnog zatvaranja 2020. godine. Svi moji kazivači razdjeljuju prošlostoljetni rad Jabuke od ovostoljetnoga u kojemu se, prema Gordanovim riječima, izgubila „umjetnička“ crta. Iako se dio razloga može locirati u različitostima društveno-kulturnog konteksta promatranog razdoblja, kazivači dio kritika upućuju i na program kluba koji je zadnjih devetnaest godina uglavnom bio sveden samo na DJ večeri petkom i subotom s „jabučarskom“ diskografijom iz osamdesetih i devedesetih.

Godine koje su prethodile zatvaranju kluba bile su obilježene imovinsko-pravnim sporovima između Jabuke i gradske vlasti oko pitanja prostora i vlasništva. Tako je 2015. godine Grad Zagreb zbog navodnog dugovanja izdao nalog za deložaciju, a u prosincu 2016. godine poslao privatnu zaštitarsku tvrtku da uđe na posjed Jabuke i zatvori njezinu terasu zbog radova na osnovnoj školi koja je dijelila zid s klubom¹⁰. Iste godine započelo je i rušenje njezine ljetne pozornice koje se nastavilo u veljači 2018. godine, kada su uz tada srušenu pozornicu izvršene i građevinske preinake u dijelu dvorišta kluba¹¹. Kazivačica Natalija prisustvovala je tom događaju te se tijekom intervjua prisjetila tadašnje situacije:

„Stiv [Marin Viduka 'Stiv', vlasnik Jabuke, op.a.] i njegovi konobari ležali su na nadstrešnici Jabuke. Dolje zvijer trga tu pozornicu, a oni gore leže, skližu se po tome, govore 'ne može'. Da oni nisu bili gore i spriječili bager da ide dalje pa to bi se pola Jabuke srušilo. To je jedan od najbitnijih momenata zagrebačke pop kulture.“

Na borbu koju je vodstvo Jabuke vodilo protiv gradske vlasti osvrnula se i većina drugih kazivača. Analizirajući njihova kazivanja, kontinuirano pružanje otpora prema vlasti pokazalo se kao dio cjeline koja čini društveno sjećanje na Jabuku. Naime, kazivači neposustajanje i odlučnost vodstva Jabuke da ona opstane vide kao jednu od njezinih odrednica. Sagledavajući takav čin kao „borbu malog čovjeka protiv sustava“ (Tomislav), ono vide potvrdom određenih vrijednosti za koje smatraju da bi se u Jabuci trebale njegovati, a to je ponajprije održavanje njezinog naslijeđa. Pritom se time misli na ulogu koju je Jabuka imala u glazbeno-kulturnom, društvenom i povijesnom razvoju grada, a koja daljnjim radom kluba ne podliježe zaboravu. Istovremeno, izjednačavajući motivaciju za koju smatraju da se nalazi u pozadini takvog čina s vrijednostima koje pripisuju posjetiteljima Jabuke, borbu protiv njezine uzurpacije kazivači

¹⁰ Izvor: <https://ravnododna.com/privatni-zastitari-provalili-u-zagrebacki-klub-jabuka-koji-gradska-uprava-zeli-nasilno-zatvoriti/>

¹¹ Izvor: <https://ravnododna.com/nek-ti-kusin-bude-dj-kabina-vodstvo-gk-jabuke-danonocno-dezura-u-klubu/>

vide kao dostojan i „ispravan“ način predstavljanja Jabuke, ali i njih samih. Za kazivače je to, naime, poput potvrde validnosti osobnih vrijednosti i stavova. Stoga iskazivanje otpora i nepokoravanje određenim pokušajima destrukcije Jabuke Natalija vidi kao jedan od najvažnijih trenutaka gradske kulturne povijesti.

Zadnji spor između Grada Zagreba i Jabuke bio je 2020. godine, zbog dugovanja nastalog neplaćanjem povišene cijene najma prostora. Spor se završio rješenjem o ovrsi Grada Zagreba nad Jabukom, a provedba je određena za 20. listopada, ironično inače Svjetski dan jabuka. Time se, unatoč trogodišnjoj zatvorenosti kluba od 1998. do 2001. godine, nakon pedeset i dvije godine rada zatvorio najstariji zagrebački noćni klub.

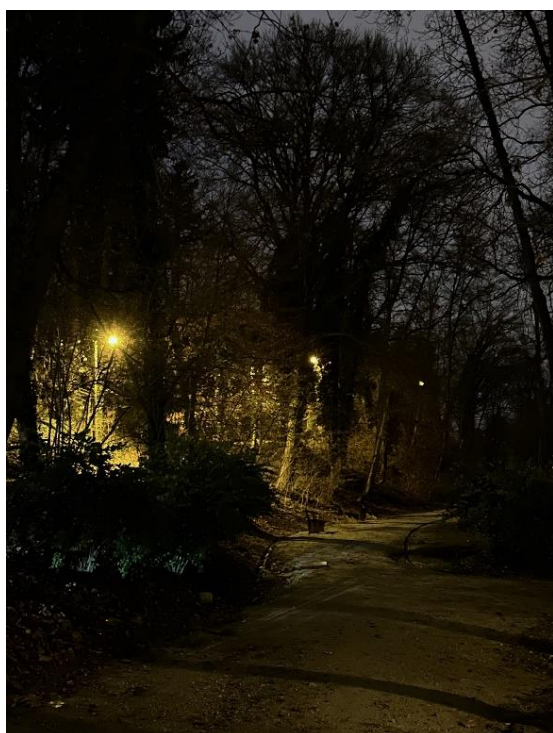
Iako vremensko razdoblje rada Jabuke može biti dojmljivo samo po sebi, aktivnosti koje su se događale unutar nje smjestile su ju na kartu relevantnih kulturnih mjesta ovoga grada. Od njezinog amaterskog nastanka kao mjesta za druženje grupe tinejdžera, preko kolijevke darkerske supkulture osamdesetih i Fiju Briju scene devedesetih godina do borbe protiv uzurpacije njezinog prostora posljednjih godina rada pokazali su se kao ključni trenuci ugrađeni u društveno sjećanje mojih kazivača, ali i dijela šire javnosti.

4. „Rupa“ među ambasadama na Tuškancu

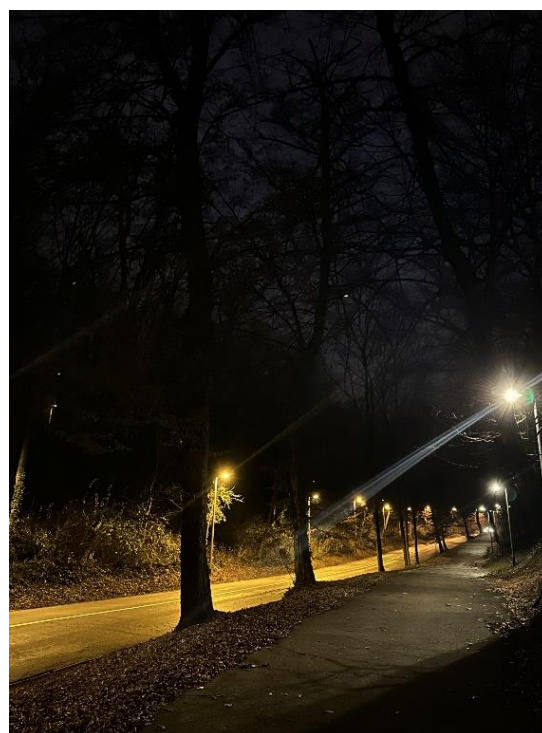
Svi kazivači smatraju kako je prostor Jabuke svakako jedno od njezinih karakterističnih obilježja, i to ponajprije zbog činjenice da se on kroz pedeset i dvije godine njezinog rada uglavnom nije mijenjao. Jedine veće preinake odvile su se u vanjskom prostoru kluba, gdje su izvršene određene intervencije koje sam opisala u prethodnom poglavlju. Ali unutrašnjost kluba kao da je ostala zamrznuta u „onom“ vremenu, gdje se „hoda po istim pločicama po kojima je valjda Tito hodao“ (Natalija). Međutim, prije opisa interijera Jabuke potrebno je opisati i njezinu okolinu jer se za sve moje kazivače, pa i mene, neizostavan dio aktivnosti vezanih uz izlazak u Jabuku odvijao upravo izvan njezinih zidova. Tako Sandra ističe: „nije cilj samo doći u Jabuku, nego dok ideš do nje već je neki *happening*“.

Jabuka je bila smještena na adresi Jabukovac 28 na Tuškancu, elitnom i brdovitom zagrebačkom naselju koje se kao sljemenski ogranak proteže prema centru grada. Stoga je sam dolazak do nje pješice, za što je u prosjeku od zagrebačke žile kucavice Illice trebalo petnaestak minuta, predstavljalo avanturu samu po sebi jer se radilo o usponu kroz mračan, osamljen i šumovit

predio grada¹². Iako bi za dolazak do Jabuke najlakše i najbrže bilo doći vozilom, tijekom noćnog izlaska u Jabuku ono nije bilo prvi izbor mojih kazivača, a ni moj. Stoga opis dolaska do Jabuke može započeti s Dežmanovim prolazom ili Britanskim trgom – dvije polazišne točke otkud se pješice moglo doći do Jabuke iz smjera Ilice. Put od Britanskog trga prati Ulicu Vladimira Nazora i noću je nešto osvjetljeniji od puta koji vodi od Dežmanovog prolaza koji se pak sastoji od tri moguće rute – preko stuba Šandora Aleksandera do Rokovog perivoja i potom Ulice Ivana Gorana Kovačića, kroz šumu u koju vodi put Golubovac ili glavnom cestom Tuškanac.

Slika 1. Početak puta Golubovac iz smjera Dežmanovog prolaza. Osobna fotografija, snimljena u prosincu 2024. godine.

Slika 2. Glavna cesta Tuškanac u smjeru prema Jabuci. Osobna fotografija, snimljena u prosincu 2024. godine.

¹² S obzirom na to da se radi o noćnom klubu i da se u Jabuku odlazilo tijekom večeri, naredni opis i fotografije temelje se na izgledu i atmosferi u noćnim satima.

Odabir bilo kojeg puta u konačnici će dovesti do početka Park-šume Tuškanac gdje se nalaze paviljon (isti onaj paviljon gdje su se okupljali Pero Kvesić i ostali osnivači Jabuke) i spomenik Vladimiru Nazoru – mjesta koje je za neke kazivače i mene bila obvezna „stanica“ za druženje prije odlaska u Jabuku. Čekanje da se vrata Jabuke otvore uglavnom je bilo obilježeno razgovorom uz konzumaciju alkohola i/ili „trave“ na okolnim klupicama.

Nedaleko šume, na kraju ulice Jabukovac, s lijeve strane je u mraku i zaklonjena grmljem i granama (bila) smještena tamna, niska i s ceste jedva uočljiva kućica – Glazbeni klub Jabuka. Iako obližnja ulična lampa osvjetljava stepenice koje vode do njezinog ulaza, ukoliko osoba ne zna za njezino postojanje, vrlo moguće je da bi prolaskom pored nje uopće ne bi ni zamijetila.

Slika 3. Početak Park-šume Tuškanac gdje se nalaze paviljon i spomenik Vladimiru Nazoru te okolne klupice na kojima se družilo do odlaska u Jabuku. Osobna fotografija, snimljena u prosincu 2024. godine.

Slika 4. U mraku skrivena Jabuka te stepenice koje vode do njezinog ulaza osvjetljene obližnjom uličnom rasvjetom. Osobna fotografija, snimljena u studenom 2019. godine.

Međutim, za razliku od prividne negostoljubivosti mjesta, na ulazu u klub obično su posjetitelje dočekali jedan ili dvojica zaštitara koji su zbog izostanka uvriježene predodžbe o namrgođenosti takvih zaposlenika te prisutne srdačnosti, ostavljali dojam domaćina. Kako bi istaknula njihovu druželjubivost, kazivačica Natalija se tako prisjetila da „par puta je jedan zaštitar držao neku mačku iz susjedstva u naručju i tako lijepo s njom pozdravljao ljude na ulasku“. Takav događaj potom pojašnjava riječima: „pa da je mačka osjetila bilo kakvu nelagodu, maknula bi se“. Iz vlastitog iskustva mogu reći da su mene i moje prijatelje zaštitari uvijek pozdravljali s osmijehom na licu i nerijetko nas dočekali s pićem dobrodošlice koje bi uvijek bilo popraćeno kojom razmijenjenom riječi, često šaljivom. Pritom je ulazak u Jabuku, osim za posebno organizirane programe poput onoga za doček nove godine ili Noć vještica, bio besplatan.

Po ulasku u Jabuku kročilo bi se u malenu prostoriju poput predsoblja koja je služila kao garderoba. Iz te prostorije ulazilo se na plesni podij – prostoriju za koju mi je misao pri svakom dolasku bila kako je moguće da je mračnije nego vani. To je bila prostorija s podnim pločicama koje kazivačica Lina uspoređuje s onima u mjesnim odborima, crno obojanim zidovima, niskim stropom s čije sredine je visjela disko kugla te stropnim reflektorima koji su u šarenim snopovima bacali okomitu svjetlost te predstavljali jedini izvor svjetla.

Slika 5. Plesni podij Jabuke. Fotografija je preuzeta s Facebook stranice GK Jabuke. Datum objave je ožujak 2020. godine.

Tlocrt podija mi je do trenutka istraživanja o povijesti Jabuke bio neuobičajen jer se sastojao od kvadratnog dijela iz čije sredine se protezao izduženi pravokutni dio (za moje kazivače

„tunel“ ili „hodnik“) na čijem se kraju nalazila DJ kabina. Kada sam tijekom istraživanja saznala da je riječ o bivšoj Titovoj kuglani, takav tlocrt, odnosno taj izduženi pravokutni dio potpuno je poprimio smisao s obzirom na to da je izvorno riječ o stazi za kuglanje.

Slika 6. *Vrlo mračna unutrašnjost Jabuke. Fotografija je preuzeta s Facebook stranice GK Jabuke. Datum objave je kolovoz 2019. godine.*

Lijevo od plesnog podija nalazila se prostorija sa šankom. Tamošnji zidovi bili su obloženi aluminijskim pločama, a jedini izvor svjetla činile su ukrasne lampice obješene za boce alkoholnih pića na zidu iza šanka. S desne strane šanka nalazio se izlaz na vanjsku terasu koja se sastojala od natkrivenog i nenatkrivenog dijela. Ispod natkrivenog dijela nalazili su se stolovi i stolice koje su posjetitelji samostalno razmještali ovisno o njihovoj potrebi. U nenatkrivenom dijelu ključno mjesto zauzimalo je deset uzastopno smještenih starih kabina, odnosno gondola sljemenske žičare koje je vlasnik Jabuke kupio nakon zatvaranja stare žičare¹³.

¹³ Izvor: <https://www.jutarnji.hr/vijesti/zagreb/gdje-su-nestale-legendarne-gondole-zagrebacke-mladosti-simboli-metropole-jos-uvijek-postoje-i-zive-pogledajte-gdje-smo-ih-sve-pronasli-8290340>

Slika 7. Gondole stare sljemenske žičare smještene u dvorištu Jabuke. Osobna fotografija, snimljena u listopadu 2019. godine.

Prema *Jutarnjem listu*, vlasnik Stiv ih je odlučio kupiti jer se radi o „jednom od simbola starog Zagreba“: „[n]isam htio da jedan od njih bude zaboravljen pa sam zato odlučio kupiti kabine i dovesti ih u klub kako bi zajedno i dalje pripovijedali o povijesti grada“. U gondole se uvijek moglo ući, a ljudima su najčešće služile kada bi htjeli privatnost. Taj „stari Zagreb“ koji je potaknuo vlasnika Jabuke da otkupi gondole zapravo implicira osamdesete godine prošlog stoljeća, a koje su u zagrebačkom širem diskursu pa tako i kod mojih kazivača često podvrgnute idealizaciji. Dijelom jer je riječ o razdoblju njihove proživljene mladosti, a dijelom jer to povijesno razdoblje smatraju prosperitetnijim, s raznolikijim i kvalitetnijim kulturnim sadržajem. Kao što će se pokazati kroz rad, Jabuka je upravo bila mjesto koje je kazivačima omogućavalo jednu vrstu povratka u to razdoblje.

Opisane prostorne sastavnice Jabuke bile su kao svjetovi za sebe, a razliku u njihovom korištenju Tomi opisuje na sljedeći način:

„Tamo di se plesalo je uvijek bio mrak i mogao si raditi što god hoćeš jer te nitko ionak ne vidi. Dio di je šank bio je raspašoj, tamo su svi urlali i pili, družili se i pričali. A na terasi je bila *chillout* zona“.

Slika 8. Terasa Jabuke. Osobna fotografija, snimljena u svibnju 2019. godine.

Dosad se prilikom opisa Jabuke prvenstveno polazilo od vizualne i interakcijske dimenzije osvještavanja i „upijanja“ okoline. Međutim, nastavno na prethodni Tomijev opis „trodiobe“ prostora Jabuke, predstavljanje konstrukcije njezinog prostora bilo bi nepotpuno bez uključivanja i zvučne dimenzije, odnosno zvučolika Jabuke. Time se podrazumijeva cjelokupno zvučno okruženje prostora koje, za razliku od onog vizualnog, pojedinca okružuje sa svih strana te mu pruža osjećaj potpune uronjenosti u prostoru (usp. Kinayoglu 2009:47). Primjenjujući takvo razmatranje u kontekstu Jabuke, može se uvidjeti da su aktivnosti u njezinim različitim dijelovima zapravo bile uvjetovane zvukom – onim „odozgo“, odnosno glazbom koja je okruživala pojedince, te onim „odozdo“, odnosno zvukovima koje su pojedinci stvarali sami – kretanjem u prostoru, međusobnim razgovorima, pjevanjem ili pak tišinom. Slijedom toga, glasnoća glazbe određivala je interakciju na podiju te kod šanka. Zbog prožetosti podija vibracijama glazbe, dominantne aktivnosti u toj prostoriji bile su plesanje i pjevanje, dok je zbog neposredne blizine šanka, tamošnja komunikacija bila obilježena međusobnim nadglasavanjem te izražajnim ekspresijama lica i pokretima tijela. S druge strane, izlaskom na terasu, glazba je postala „pozadinski zvuk“, zbog čega su aktivnosti bile nešto „umjerenije“. Na terasi se tako uglavnom sjedilo i razgovaralo, dok su gondole, ne propuštajući unutra okolni žamor, bile mjesto potpune privatnosti.

Iako je posjećenost Jabuke ovisila o programu te večeri, moj dojam je bio da bez obzira na to je li Jabuka poluprazna ili smo svi zbijeni, atmosfera je uvijek bila ista – neovisno o tome znaš li ikoga osjećaj je bio kao da znaš sve. Stvaranje takvog osjećaja prvenstveno vidim u

pristupačnosti i prijateljskoj nastrojenosti ostalih posjetitelja koji su ostavljali dojam da im je glavna preokupacija da se sa svojim prijateljima opuste i zabave. Time je topla i razdragana atmosfera bila u opreci šumovitom, izoliranom i mračnom okruženju Jabuke te njezinom interijeru koji kao da odražavaju marginaliziranost i predodžbe alternativne (dark) scene s kojima se Jabuka i povezuje. Upravo zbog određene neuglednosti i dotrajalosti Jabuke, kazivači Lina i Tomislav su je tijekom intervjua ponekad nazivali „rupom“. Međutim, takav atribut za njih ima pozitivne konotacije te ističu kako je upravo u tome bio njezin šarm, kao i da je s obzirom na tamošnji glazbeni stil nezamisliva ikakva dotjeranost. Tomislav kroz smijeh nadodaje da „sama ta činjenica da se smjestila u elitnom dijelu Zagreba, okružena svim tim ambasadama i vilama kao da ne pripada tamo. Ali baš zato pripada jer di bi se drugdje okupljali alternativci“. A s obzirom na to da Jabuka nije bila smještena u centru grada te nije toliko pristupačna za dolazak, Tomislav zaključuje kako „baš zbog toga ti moraš stvarno željeti doći u Jabuku, nitko tamo ne zaluta ili dođe slučajno“.

Dakle, za moje kazivače vanjska i unutarnja prostorna obilježja Jabuke jedna su od njezinih distinktivnih odrednica. Pritom se kao ključne slike ugrađene u sjećanje na izlazak u Jabuku može navesti prethodni uspon šumovitim i mračnim Tuškancem, a za pojedine kazivače i određene rituale u obližnjoj Park-šumi Tuškanac. Po dolasku do ulaza u Jabuku srdačnost zaštitara, prema iskazima mojih kazivača, nagoviještala je atmosferu unutar kluba, dok njezin prostorni raspored koji se sastojao od podija, prostorije u kojoj je šank te terase predstavlja svojevrsne mikrolokacije za određene (glasnoćom glazbe uvjetovane) aktivnosti – ples, razgovor ili odmor. Na kraju zbog njezine određene zapuštenosti koja je rezultat uglavnom iste (ne)brige od početka njezinog rada čini „rupu“ za moje kazivače, koja u opreci elitnom Tuškancu samo pridonosi duhu njezinog mjesta.

5. „Di ćemo? – A di ćemo, idemo u Jabuku“

Ovim Natalijinim riječima ukazujem na ujednačenost odgovora mojih kazivača-posjetitelja na jedno od prvih pitanja koja sam im postavila – zašto su odabirali Jabuku kao mjesto za izlazak? Uz tome shodno ispitivanje kojim su intenzitetom u nju odlazili – ponekad ili je ono bilo dio njihove tjedne ili mjesečne rutine, u poglavlju se iznose obrasci njihovih odlazaka u Jabuku. Zahvaćanje te dimenzije bilo je polazište za analizu važnosti Jabuke u životima mojih kazivača te razumijevanje koja je od, u radu predstavljenih odrednica Jabuke ugrađenih u društveno sjećanje, ključna za pojedinog kazivača.

Prethodno u radu predstavila sam kako je Gordan bio dio supkulture koja se razvijala osamdesetih godina u Jabuci. Međutim, Jabuka nije bila prvi noćni klub u koji je on izlazio te, za razliku od drugih kazivača, on u Jabuku nije došao s već definiranim glazbenim ukusom i osobnim izričajem. Gordan je u noćne klubove počeo izlaziti početkom osamdesetih, tijekom viših razreda osnovne škole i ono je u početku uglavnom bilo u obližnji Saloon¹⁴ jer je zbog, kako kaže, određenih poznanstava imao besplatan ulaz. Međutim, tamošnji profil ljudi koje opisuje površnima i „šminkerima“ njemu nije odgovarao, a kao jedan od ključnih događaja koji su ga potaknuli na odlazak u Jabuku odvio se upravo tijekom jedne večeri u Saloonu kada se Gordanu i njegovim prijateljima pridružio

„neki tip, visok i vitak, obučen u crno i imao je čudnu frizuricu. Ja sam skužio u njegovim pokretima da to nisu bili kao naši, nego frajer se nekak izvijao. I skužil sam neš drugačije u njemu... A on je rekao da je došao iz Jabuke“.

Dakle, s jedne strane Gordanov osjećaj da mu društveno okruženje noćnog kluba u koji je dotad zalazio ne odgovara, a s druge strane susret s osobom koja je izlazila u Jabuku te ga je svojim izgledom i ponašanjem zaintrigirala, potaknuli su ga na odlazak u Jabuku. Gordan je u Jabuku počeo izlaziti 1984. godine, a za opis svog prvog dolaska koristi jednu riječ – prosvjetljenje, koju potom pojašnjava: „u roku pet minuta skužio sam da je to to, da ja tamo pripadam i onda kreće ludilo sa Jabukom. Nema bolesti, nema ničeg, subotom se ide u Jabuku“. Gordan je u Jabuku izlazio svaki vikend, najčešće petkom i subotom, a ponekad i četvrtkom i/ili nedjeljom. Tako je bilo do njegove devetnaeste godine kada je unovačen u vojsku. Nakon povratka iz vojske, zbog početka „odraslog“ života Gordanovi odlasci u Jabuku do njezinog zatvaranja sveli su se na izlazak jednom ili dvaput mjesečno, jednom ili dvaput svakih nekoliko mjeseci ili na to da jedan period života nije uopće izlazio. Međutim, izlazak u Jabuku bila je određena konstanta u Gordanovom životu, a iako u odrasloj dobi nije izlazio kao onda dok je bio tinejdžer, u nju je uvijek zalazio. Privrženost prema Jabuci koja izvire iz Gordanovih kazivanja, kao i njegovu fokusiranost na rad Jabuke tijekom osamdesetih godina, tumačim ne samo u kontekstu nostalgije za (proživljenom) prošlošću, već i osobne povezanosti s mjestom u kojem je „pronašao sebe“, odnosno unutar čijeg se okruženja razvijao i oblikovao kao osoba, ali i gradio supkulturu grada. S obzirom na to da je u Jabuku počeo izlaziti u ranim tinejdžerskim godinama,

¹⁴ Saloon se također nalazio u naselju Tuškanac, ali je bio smješten prije početka uspona tako da je dolazak do njega od Ilice preko Dežmanovog prolaza trajao par minuta.

razdoblju koje igra bitnu ulogu u formiranju nečijeg identiteta, njegova tvrdnja da su on i njegovi prijatelji živjeli kroz Jabuku poprma svoje temelje.

Vrlo sličan obrazac intenziteta posjećivanja Jabuke imala je i Sandra. Ona je u Jabuku počela izlaziti sredinom devedesetih godina prošlog stoljeća, s petnaest godina. Pritom se prisjeća kako je za nju odabir noćnog kluba bio jasan i prije nego što je počela izlaziti jer je Jabuka u devedesetima već bila profilirana i znalo se kakva se glazba puštala te kakvi se ljudi u njoj okupljaju, što je njoj kao rokerici odgovaralo. Dakle, ustanovljena predodžba Jabuke kao alternativnog, rock kluba bila je dio šireg gradskog imaginarija o noćnom životu Zagreba, zbog čega Sandrin početak izlaska u Jabuku zapravo predstavlja ostvarenje planiranog. Pritom, dok Gordanov prvi odlazak u Jabuku sagledavam u socijalnoj domeni, s obzirom na to da je bio potaknut drugom osobom, u Sandrinom ga slučaju analiziram prvenstveno u domeni glazbe. Naime, rock glazba za koju je Sandra znala da će ju čuti u Jabuci bila je njezin primarni poticaj odlasku u nju. Do prije petnaestak godina glazba je Sandru privlačila uglavnom na tjednoj razini. Međutim, nakon što je promijenila određene životne navike, intenzitet odlazaka odvijao se kao kod Gordana.

Za Tomislava i Nataliju Jabuka je postala mjestom za izlazak tek nakon što su se klubovi u koje su dotad zalazili zatvorili. Tako je tijekom srednjoškolskih dana Tomislav izlazio u Lapidarij, a Natalija u Kulušić i Gjuru. Tomislav je u Jabuku počeo izlaziti tijekom studentskih dana, točnije na otvorenje Jabuke 2001. godine zbog, kako kaže, preporuke drugih ljudi, ponajprije sestre koja je tamo izlazila. Natalija je krenula desetljeće kasnije, a tvrdi da je razlog bio taj što ni u jednom drugom klubu nije mogla čuti takvu ili sličnu glazbu. Iako je Tomislav i prije izlaska u Jabuku znao kakva se glazba u njoj puštala, za njega je kao i u Gordanovom slučaju poticaj bila druga osoba. S druge strane, za Nataliju je kao i u Sandrinom slučaju prethodno saznanje o glazbi bila dovoljna motivacija. Tomislav je izlazio skoro svaku subotu, a ovisno o glazbenom programu, ponekad i petkom. Prestanak njegovog izlaska u Jabuku sličan je Gordanovom – „odrasli“ život, odnosno rođenje djece postavilo je drugačije životne navike koje Tomislav pojašnjava na sljedeći način:

„Mi [Tomislav i njegova partnerica, op.a.] smo si govorili kako ćemo nastaviti izlaziti i nakon djece. Ali onda skužiš da dođe ta nedjelja koju bi inače proveo u krevetu, a to više ne možeš. Kad dođu klinci, već moraš u osam ujutro biti budan i spreman. A ti iz Jabuke dođeš u pet ujutro doma i ne znaš ni kak se zoveš“.

Natalija je u Jabuku odlazila uglavnom dva ili tri puta mjesečno, i to subotama kada bi glazbu puštao DJ kojega je voljela slušati ili nakon koncerata na kojima je bila. Jednako često kao Natalija u Jabuku je odlazila i Lina, s time da je ona prvenstveno dolazila na glazbene programe koji su je interesirali. Iako je Lina za Jabuku znala još od srednjoškolskih dana preko priča svojih roditelja, u nju je počela izlaziti tek tijekom fakulteta, kada se sprijateljila s osobama koje također slušaju alternativnu glazbu i s kojima je dijelila interes za odlazak u Jabuku, što vremenski predstavlja razdoblje zadnje dvije godine rada kluba.

Odlazak u Jabuku je za moje kazivače većinom bio unaprijed isplaniran, a on je uvijek podrazumijevao i određene rituale, odnosno ustaljene prakse koje su održavali sa svojim prijateljima – za Gordana, Sandru i Linu to je bio odlazak u Park-šumu Tuškanac, za Tomislava dvije pive u pivnici Medvedgrad na Ilici, a za Nataliju druženje u kafiću koje bi završavalo s „di ćemo? – A di ćemo, idemo u Jabuku“. Oslanjajući se na Natalijine riječi, nakon njihovog prvog odlaska u Jabuku, naredne izlaske mojih kazivača promatram u kontekstu kao da je bilo unaprijed jasno i samorazumljivo gdje će izaći. Iako su moji kazivači počeli i prestali izlaziti u Jabuku u različitim razdobljima, svatko od njih izlazio je redovito, barem dva puta mjesečno. Odabir Jabuke kao mjesta za izlazak za Gordana i Tomislava pritom je bio potaknut drugim osobama, dok je za Sandru, Nataliju i Linu znanje o vrsti glazbe u Jabuci bio dovoljan motiv. Iako nitko od njih nije izlazio jedino u Jabuku, svi ističu određene specifičnosti koje ću predstaviti u nastavku, a koje je Jabuka njima nudila naspram drugih (današnjih) klubova, zbog kojih su uostalom toliko dugo i često u nju i izlazili.

6. Glazbeni kontinuitet od osamdesetih godina

Glazba je ako ne ključni, onda među primarnim razlozima koji nekoga privlači na (ponovni) dolazak u određeni noćni klub. S obzirom na to da je glazba u ovostoljetnom radu Jabuke bila uglavnom jednaka onoj koja se mogla čuti i do njezinog prvog zatvaranja 1998. godine, s naglaskom na goth rock, dark wave i synth-pop žanrove, u ovom poglavlju ispituje se zbog čega je, unatoč ustrajnom puštanju uglavnom istih pjesama zadnjih devetnaest godina rada, Jabuka svejedno privlačila moje kazivače. Odnosno, zbog čega je glazba kazivače poput Gordana i Sandre „držala“ u Jabuci preko trideset godina? Kakva je glazbena praksa Nataliju i Tomislava privukla da im Jabuka postane ključno mjesto za izlazak nakon što su se njihovi dotad najdraži klubovi zatvorili? Zbog čega je Lina, ujedno jedina kazivačica koja danas izlazi i u druge noćne klubove, uz današnja preostala alternativna mjesta najčešće izlazila upravo u Jabuku?

Dosezanjem odgovora na postavljena pitanja na kraju se ukazuje na određenu moć glazbe, odnosno njezinu sposobnost prizivanja (vlastite) prošlosti.

Za Nataliju je glavni razlog njezinih opetovanih dolazaka u Jabuku

„to što Jabuka ima kulturu puštanja specifične muzike. Nije to ono oportunistički da se pet puta pusti jedna muzika pa druga pa ti ne znaš šta ćeš više čuti. Ipak se tu vidi nekakvo znanje. Točno se zna kaj ćeš čuti gore, kak ćeš čuti, neće ti podvaliti ništa“.

Dakle, unatoč tome što je glazba koja se puštala u Jabuci uglavnom bila ista, Natalija takvu praksu ocjenjuje pozitivnom jer ju izjednačava sa zadržavanjem glazbene prepoznatljivosti kluba. Time, kako ona navodi, glazba nije bila puštana „oportunistički“, već se kao prioritet postavilo reproduciranje provjerene, i od posjetitelja prihvaćene i odobrene, vrste glazbe. Na taj način Natalija je uvijek mogla biti sigurna kakvu glazbu može čuti u Jabuci, što vidim kao primarni povod njezinim višegodišnjim izlascima. O sigurnosti posjetitelja o tome koju glazbu mogu čuti u Jabuci, osvrnuo se i DJ Tomi Phantasma koji je do 2017. godine jednom mjesečno držao Dark Side program, inačicu Dark Dance slušaonice iz osamdesetih godina. Iako on nedostatak raznovrsnijeg programa u Jabuci sagledava nešto kritičnije, na što ću se vratiti kasnije u radu, navodi i kako

„ljudima je naporno gledati šta je sad ovaj petak, šta ovu subotu. Iako danas svi klubovi funkcioniraju na način da nigdje više nema da je svaki petak isto. Ali u naše vrijeme je bilo da ti je svaki petak isto. I onda nisi morao razmišljati šta bi, kud ideš, znalo se da u petak idemo u Jabuku i to je to“.

Tomi tako u ustaljenosti glazbenog programa vidi prednost u vidu olakšavanja odabira mjesta za izlazak jer se uvijek znalo kakav je program u Jabuci. S time se slažem i osobno. Naime, kako je i Tomi tome na tragu, s obzirom na to da današnji klubovi, barem oni u koje osobno izlazim, nastoje imati što raznovrsniji glazbeni program i/ili tematske večeri s ciljem privlačenja što više posjetitelja, odluci gdje ćemo moji prijatelji i ja izaći često prethodi pitanje „što ima te večeri?“. Stoga su naši izlasci ponekad lišeni spontanosti te zahtijevaju planiranje unaprijed ili pak odustajanje od odlaska u određeni klub jer nam program te večeri nije zadovoljavajući. Nadalje, glazbena praksa u Jabuci može se povezati i s drugim dijelom Tomijevog citata, a to je s riječima „u naše vrijeme“. Naime, tijekom zadnjeg desetljeća rada kluba, redovni posjetitelji, koji su ujedno činili većinu posjetitelja kluba, u prosjeku su imali između četrdeset i pedeset godina. Dakle, za razliku od većine klubova gdje je populacija tih godina u manjini, u Jabuci su bili u većini. Stoga upravo dob posjetitelja može biti jedan od mogućih razloga zašto

vodstvo kluba nije uspostavilo neke nove prakse. Naime, vodeći se iskustvom izlazaka u mladosti većine posjetitelja, moguće je da za inovacijama i suvremenijom diskografijom nije bilo ni potrebe. S druge strane, možda je jednostavno bila riječ o indiferentnosti prema kreiranju novih praksi i mijenjanju programa. O tome koji je razlog izgledniji, ne mogu reći. Ali ono nije ni bitno, barem ne za moje kazivače.

Kao razlog nezasićenja slušanja istih pjesama, Natalija navodi uvijek dobro posloženu *playlistu*:

„DJ Fuki je puštao uvijek istu muziku, sličnu, ali nikad se ne zasitiš. Inače ono kad negdje odeš i neki DJ pušta muziku pa ga slušaš par puta i više ti se ne da ići. Ali eto on je svaki put uspio nešto drugačije napraviti“.

Dakle, kvaliteta programa te DJ-eva je ono što je za Nataliju nadilazilo potencijalno zasićenje slušanja istih pjesama. Međutim, iako je glazba unutar Jabuke bila ista, ona se rijetko gdje mogla čuti izvan njezinih zidova. Tako Natalija naglašava kako je „jabučarsku“ glazbu mogla čuti jedino u ovom klubu na Tuškancu. Na isto se osvrnula i Lina:

„u Močvari, KSET-u, Vintageu, Boogaloou uvijek sam mogla naći sličnu muziku. Al ovo tu... ja ne znam jesam li ikada igdje drugdje izašla, a di se puštala baš ovakva muzika. Sad ima masu tih 80's partyja, ali nije to to. Sve je uglavnom isto i to onak budu najveći hitovi koje čuješ na radiju“.

Mjesta koja Lina uspoređuje s Jabukom današnji su zagrebački alternativni klubovi koji svoj rad temelje na kombinaciji koncertnih i klupskih događanja. Međutim, za razliku od njihovih programa, osim što u Jabuci nije čula samo najpoznatije pjesme, Lina tvrdi da se u Jabuci „glazba puštala u izvornom obliku, bez ikakvih miksanja ili skraćivanja. Znači ak pjesma traje osam ili jedanaest minuta, ti nju slušaš od početka do kraja“. Takva glazbena praksa za Linu je stoga bila jedna od distinktivnih odrednica Jabuke.

Međutim, glazba osim estetske funkcije koja u kontekstu noćnog kluba oblikuje atmosferu te kretanje u prostoru, ima i jednu dodatnu dimenziju. Glazba predstavlja mrežu značenja koja povezuje zvuk s ljudima, njihovim praksama i međusobnim vezama te prostorom (usp. Born 2010:87-88). Tako je Sandri glazba koju je slušala (na istom mjestu) prije dvadesetak godina, evocirala sjećanja iz mladosti: „ja kad kročim unutra i čujem tu muziku kao prije petnaest, dvadeset godina, mene to automatski vrati u ono vrijeme, kao da opet imam sedamnaest i ništa vremena nije prošlo“. Sandrinom iskustvu pristupam iz gledišta glazbe kao *aide memoire*,

odnosno medija pomoću kojega se prisjeća. Riječ je o konceptu kojega je primijenila Tia DeNora u svojem istraživanju svakodnevne konzumacije glazbe i njezine moći da postane „tehnologija sebstva“, odnosno instrument pomoću i kroz koji se pojedinci definiraju (usp. DeNora 2004:47). Odmičući se od poimanja glazbe kao sile koja „odozgo“ djeluje na pojedince, ispituje kako njezin utjecaj na ljude dolazi „odozdo“, iz načina na koji se pojedinci pronalaze u njoj, kako ju interpretiraju te smještaju unutar određenih epizoda svojih života (ibid. 61). Razrađujući takav pristup, DeNora je zaključila da na neke pojedince glazba djeluje kao *aide mamoire*, odnosno da im ponovno slušanje glazbe koja se povezuje s određenim trenutkom ili mjestom, ili koja je pomogla oblikovati njihov identitet, izaziva ponovno proživljavanje tih događaja (DeNora 1999:49). Time glazba, smatra DeNora, predstavlja medij za odmotavanje, prisjećanje i ponavljanje vremenske strukture toga trenutka zbog čega za mnoge ljude, a u ovom slučaju i za Sandru, prošlost na određene pjesme „oživi“ (ibid. 48-49). Odlazak u Jabuku time je za Sandru bio poput odlaska njezine sedamnaestogodišnje sebe, što je za posljedicu imalo izviranje osjećaja bezbrižnosti i nezrelosti koju je tada imala. Tako opisuje da u Jabuci „zajebavam se sa svojom ekipom kao nekad. Svi problemi i naše svakodnevne obaveze u tom trenu više ne postoje, već smo bez brige i pameti“. Glazba u Jabuci Sandri je izazivala mentalni i emocionalni povratak u razdoblje mladosti – odmotavala je tadašnje vremenske i društvene strukture te prizivala iskustva, osjećaje i emocije. Takvo prisjećanje dodatno je pojačano njezinom umještenosti u prostoru u kojem su današnja sjećanja nekad predstavljala sadašnji trenutak. Međutim, fuzija glazbe i prostora Jabuke nije prizivala samo osobnu proživljenu prošlost, već i povijesno razdoblje. Tako je za Linu „ta glazba, u takvom okruženju, s tim ljudima... ona je meni dočarala taj izvorni, pravi duh osamdesetih u Zagrebu, cijeli taj period za kojim žalim što nisam proživjela“. Kombinacija glazbe, nepromijenjenosti prostora te prisutnosti određenih posjetitelja time je za moje dvije kazivačice poprimila osobniju dimenziju – kod Sandre je ona izazivala nostalgični povratak u vlastitu mladost, dok kod Line imaginaciju neproživljenog, ali idealiziranog povijesnog razdoblja.

Dakle, iako je glazbena praksa od osamdesetih godina pa sve do zatvaranja Jabuke uglavnom bila nepromijenjena, ta je tendencija pridonosila pozitivnom iskustvu boravka u Jabuci mojih kazivača. Jabuku su vidjeli kao klub jasno uspostavljene i prepoznatljive glazbene prakse koja im je pružala iskustvo slušanja glazbe koju nisu mogli čuti u drugim današnjim klubovima. Dok je Natalija pritom u uspostavljenom glazbenom programu vidjela kvalitetu koja ju je privlačila na ponovni dolazak u Jabuku, u slučaju kazivačica Sandre i Line glazba nije služila samo kao „pozadina“ koja određuje atmosferu i kretanje u prostoru, već im je evocirala mladost i

omogućavala zamišljanje razdoblja osamdesetih. Međutim, moć glazbe izvire i iz toga što, osim što može biti refleksivni alat, ona uvelike sudjeluje i u konstrukciji identiteta, što će se predstaviti u idućem poglavlju.

7. „ti ljudi (...), Jabuka bi bila ništa bez njih“

Ovim riječima DJ-a Tomija Phantasme započinjem dio rada u kojemu se ispitivanjem senzorne, interakcijske i iskustvene dimenzije bivanja u Jabuci analizira utjecaj ostalih posjetitelja, ali i osoblja, na doživljaj Jabuke te osjećaje sigurnosti, opuštenosti i pripadanja koje su moji kazivači zahvaljujući njima razvili u Jabuci.

Kazivačica Lina se vrlo dobro sjeća svog prvog odlaska u Jabuku i to upravo zbog ljudi koje je tamo zatekla:

„čim sam ja ušla u Jabuku znala sam da ću se tamo vraćati jer me jako privlačila ekipa koja dolazi. Ti starci, oni imaju toliko energije. Jako mi se sviđa što zbilja daju svojem tijelu da se kreću i da ih jednostavno pukne ta pjesma. I onda kad njih vidim ne mogu samo stajati pored njih. Mislim tu je i do muzike naravno, ali opet... Jer recimo kad odem negdje gdje je mlađa ekipa, to je uvijek nekako da su malo više uštogljeni“.

Upravo su „starci“, odnosno većina posjetitelja Jabuke koji imaju preko četrdeset godina, za Linu među ključnim slikama urezanima u sjećanje na Jabuku. Iako je Lina u Jabuku počela izlaziti tek godinu dana prije njezinog zatvaranja, u usporedbi s drugim noćnim klubovima u koje proteklih nekoliko godina izlazi, a gdje su posjetitelji u prosjeku očekivano nešto mlađih godina, Lina ističe upravo starije posjetitelje kao katalizatore njezine opuštenosti i slobode u plesanju i kretanju kroz prostor. Kada sam ju upitala za mogući razlog razlike koju navodi između mlađih i starijih posjetitelja, Lina objašnjava kako smatra da je ono uzrokovano njihovim godinama, odnosno određenom životnom zrelosti koju povezuje s većim samopouzdanjem i manjom opterećenosti mišljenjem okoline:

„Mislim da kad dođeš u te neke godine jednostavno te više nije toliko briga šta drugi misle i opustiš se. I zato nisam vidjela da bi se netko od njih preseravao ili trudio impresionirati nekoga kao što to često znam vidjeti kod mlađih, već da su se samo došli zabaviti i ludovati kao što su nekad. U Jabuku dođeš baš ono plesati i slušati muziku i ne gledati apsolutno nikoga“.

Povezivanje određene životne dobi s osobnim razvojem Lini je poslužilo za objašnjenje ležernosti i određene zaigranosti koju je zamjećivala kod starijih posjetitelja Jabuke. A s obzirom na to da su oni posljednjih godina rada Jabuke činili većinu njezinih posjetitelja, može se izvući zaključak zbog čega Lina za opis atmosfere u klubu upotrebljava analogne epitete, odnosno opisuje atmosferu kao opuštenu i ugodnu. Takve pozitivne osjećaje Lina je stekla i zbog nenametljivosti prilikom uspostavljanja kontakta:

„super mi je kad bi došlo do nekakve komunikacije s nekime jer nije bilo nikakvog navaljivanja. Ili recimo kad bi mi netko prišao od tih starijih s 'jooj gle mlade nade Jabuke' jer bi skužili da sam puno mlađa od njih. Ili bi mi prokomentirali kako dobro plešem... samo bi to prokomentirali i otišli. I meni je to uvijek bilo fascinantno, to jest bilo mi je genijalno zato što netko ti ima potrebu dati kompliment bez ikakvih nadanja i očekivanja“.

Predstavljena iskustva Linu su navela na zaključak da „po meni je Jabuka jedno od najsigurnijih mjesta za izlazak u Zagrebu“. Osjećaje sigurnosti i opuštenosti navodi i Natalija. Iako je tijekom intervjua naglasila da ona nije darkerica te izjavila kako „inače ne volim ljude koji se oblače u crno, oni su mi neka premračna energija i deprimiraju me“, odmah se nadovezala s „ali u Jabuci se nikad nisam osjećala loše, štoviše uvijek sam bila baš opuštena i tamo plesala kao da nema nikog oko mene“. Natalija je potom kroz opis „miroljubivosti zaštitara“ te „fluidnost ljudi“ u prostoru za opis atmosfere u Jabuci upotrijebila samo jednu riječ – pacifizam. Pod fluidnost ljudi pritom podrazumijeva to da

„kolika god je bila gužva i koliko god su ljudi bili u svom elementu, ti si se mogao prošetati bez zaustavljanja kroz cijeli prostor. Ljudi su se samo instinktivno micali, nije bilo onoga da se sudariš s nekim, jednostavno je bila takva protočnost ljudi“.

Dakle, može se reći kako je za Nataliju određena svjesnost svoje okoline odraz obazrivosti ostalih posjetitelja, dok slično viđenje zaštitara ima i Gordan koji nadodaje da u Jabuci nikada nije ni bilo potrebe za njima: „ne kažem da nitko nikad nije u povijesti Jabuke napravio neko sranje, ali to opet nije bilo ništa posebno. Ljudi su uvijek bili iznimno prijateljski nastrojeni“. Dosadašnjim opisima atmosfere kao prijateljske, opuštene, ugodne i sigurne pripisujem odluku svih mojih kazivačica da u Jabuku ponekad dođu i same. Dok je Sandra znala da će tamo uvijek susresti nekoga poznatog, Lina tvrdi kako joj je okruženje u Jabuci bilo dovoljno „domaće“ da joj nije bilo nelagodno biti sama. Tako opisuje:

„i kad sam sama nikad se ne osjećam samo unutra. A opet znam da mogu solirati bez ikakvog pritiska okoline ili da će mi netko prilaziti. Ljude tamo boli briga jesam li sama ili ne“.

Isto mišljenje i iskustvo dijeli i Natalija pa tako kaže da „ti tamo možeš doći i solo, možeš doći s kim god hoćeš, nitko te niš ne pita. Nitko te uopće ni ne gleda“. Bez opterećenja hoće li doći sama ili ne, Lina nadodaje i kako „ljude nije briga kako tko izgleda, možeš doći kakav god hoćeš zato što dolaziš u Jabuku. Tak sam jednom došla u tajicama i nekoj vesti jer baš mi se nije dalo sređivati“. Nastavno na Lininu neopterećenost i slobodu u odijevanju, odnosno određenom vidu osobnog izražavanja, predstavljam i Tomislavovo iskustvo. Iako on nije izravno govorio o Jabuci kao njegovom sigurnom prostoru, dojam osjećaja sigurnosti i slobode izvire iz njegovog opisa kako je jedino tamo mogao izraziti svoj alter ego. Naime, upravo iz razloga što je znao da ga nitko zbog toga neće zadirkivati, jedno razdoblje se i šminkao. Nadodaje potom kako

„u Jabuci je, koliko god netko bio našminkan, sav u crnom, ovakav i onakav, zapravo bilo puno običnih ljudi koji nemaju veliku fasadu ispred sebe. Nego su prostodušni. U Jabuci sam imao osjećaj da koliko god bio drukčiji, da se zapravo ne moraš posebno prilagođavati, nego se možeš osjećati onakav kakav jesi“.

Dakle, za moje kazivače Jabuka je predstavljala sigurno mjesto koje im je pružalo mogućnost samostalnog izlaska te bila podij za osobni izričaj bez straha od osude. Dok je kod Line takav osjećaj povezan s godinama *Jabučara*, za Tomislava je on rezultat njihove „prostodušnosti“. Iako se ne može generalizirati i reći da svi ljubitelji pojedine vrste glazbe imaju određene karakterne sličnosti, s obzirom na to da glazba od rane adolescencije sudjeluje u konstrukciji identiteta (usp. Gardikiotis i Baltzis 2010:144), ona ipak može poslužiti za razumijevanje zašto ljudi koji slušaju jednaku vrstu glazbe dijele određeni set vrijednosti. Dijeljenje glazbenog ukusa time može postati izvorište međusobnog razumijevanja, prijateljske nastrojenosti, tolerantnosti pa i posljedične slobode za samoizražavanje o kojoj moji kazivači govore. Naime, pojedinac odabire pjesme, izvođače pa i cijeli glazbeni smjer zbog toga što određena kombinacija riječi, ritma, melodije, harmonije i reprezentacije pobuđuje ili odražava kako se on osjeća te kako vidi samoga sebe. Antonis Gardikiotis i Alexandros Baltzis proveli su psihološko istraživanje kojim su nastojali ispitati postoji li veza između određenih životnih vrijednosti i karakternih crta te vrste glazbe koju netko preferira. Pritom su na temelju glazbenih žanrova utvrdili četiri opisne kategorije, a za dvije od njih – percipirano buntovnu glazbu (rock) te glazbu koja nije *mainstream* (punk, alternativni podžanrovi rocka), utvrdili su kako pojedinci

koji se identificiraju s njima, naginju vrijednostima poput međusobnog razumijevanja i veće tolerancije prema drugim ljudima (usp. Gardikiotis i Baltzis 2010:157). Istovremeno, isti ti pojedinci smatraju kako je glazba odrednica njih kao individua, a ne pripadnika određene grupe (ibid. 158). Usporedbe radi, Gardikiotis i Baltzis su žanrove poput popa, soula i hip-hopa objedinili u tzv. podražajnu kategoriju, a za njihove ljubitelje su dobili rezultate kako glazbu ne smatraju odlikom sebstva, već im je ona primarno medij pomoću kojega razvijaju osjećaj pripadnosti nekoj grupi, dok oni sami imaju osobine poput konformizma i dominantnosti (ibid. 153). Iako ne bih ulazila u dublju analizu rezultata Gardikiotisa i Baltzisa kako ne bih upala u zamku stereotipizacije, smatram kako oni nude jedan pogled na razumijevanje zašto je za kazivače atmosfera u Jabuci bila prisna. Naime, glazba koju su moji kazivači slušali u Jabuci pripada dvjema predstavljenim kategorijama. Istovremeno, kao što su Gardikiotis i Baltzis utvrdili da poklonici glazbe koja ne pripada „glavnoj struji“ smatraju da je ona odrednica njih samih, svatko od kazivača je jasno dao do znanja da je glazba koju su mogli čuti u Jabuci dio njihovog identiteta – slušaju je u svakodnevnom životu, ona je oblikovala i predstavlja njihov stil i interese, spojila ih je s ljudima kojima su okruženi te im određuje mjesta za izlazak. Stoga njihovim zajedničkim okupljanjem prostor Jabuke vidim i kao njihovu zonu sigurnosti za nesuzdržano, kolektivno, iskazivanje vlastitog „ja“. Tako Gordan opisuje:

„ovako preko tjedna sam normalan. Ali ak me vidiš gore u Jabuci, vidjet ćeš me u sasvim drugom izdanju. Pa ova A. je ravnateljica vrtića, čovječe, L. radi u muzeju... A tu se razvaljujemo, padamo po podu. Ali ne od alkohola, već jednostavno neki osjećaj opijenosti jer smo svoj na svome, kao djeca neka“.

Pritom se u Gordanovom opisu nazire dvostruka uloga glazbe u razvoju individualnog i kolektivnog identiteta. Na individualnoj razini glazba služi za oblikovanje slike o sebi, samointerpretaciju ili adaptaciju emocionalnih stanja. Tako Gordan pojašnjava:

„ti si sebe mogao ispoljiti u Jabuci, plesati kak hoćeš, raditi kaj hoćeš i nitko ti se nije smijao, nitko te nije pokazivao. Svatko je imao neku svoju briju... tamo smo svi kao mali princ, imamo svoj svijet, svoj asteroid“.

Vraćajući se na zaključke Gardikiotisa i Baltzisa, može se reći kako je u Jabuci glazba bila poput odrednice i potvrde osobne jedinstvenosti. Međutim, s obzirom na to da se radi o glazbi koja je na jedan način marginalizirana, Jabuku vidim i kao jedno od rijetkih mjesta u kojem su moji kazivači mogli izraziti i potvrditi svoj identitet te gdje je on bio prihvaćen. Time dolazim do druge razine glazbe, one koja sudjeluje u razvoju kolektivnog identiteta. Naime, na temelju

dijeljenog interesa za istu vrstu glazbe, stvarao se osjećaj pripadnosti i međusobnog razumijevanja koji je postao podlogom za zблиžavanje i formiranje osjećaja zajedničkog, dijeljenog identiteta. Simon Frith tako navodi kako dijeljenim iskustvom slušanja određene glazbe dolazi do povezivanja i stvaranja (zamišljene) zajednice koja posljedično stvara vrlo snažan osjećaj individualnog i kolektivnog identiteta (usp. Frith 1996:111). Pritom razvoj kolektivnog identiteta u kontekstu Jabuke vidim dodatno potaknutim jer se iskustvo slušanja glazbe odvijalo bivajući u istom, dijeljenom prostoru. Stoga su takve okolnosti rezultirale izraženom individualnosti, ali i međusobnom povezanosti te osjećajem zajedništva u Jabuci, kako Lina i opisuje:

„nema tu ja sam stariji, ti si mlađi. Zajedno smo stopljeni u tom prostoru. Kao da smo jedno, a zapravo smo svi u svojim svjetovima. I nitko te ne osuđuje, svi su jednostavno Jabučari. Evo najbolja mi je riječ Jabučari zato što nigdje drugdje neću vidjeti tako lude ljude u najpozitivnijem mogućem smislu te riječi. Ljude koji si zbilja daju oduška biti ono što žele. Jer kakav god da dođeš, ti tu pripadaš“.

Međutim, s obzirom na to da su većinu posjetitelja Jabuke zadnjih nekoliko godina njezinog rada uglavnom činili njezini redovni gosti, kao povod predstavljenim opisima snažne povezanosti vidim i činjenicu da su se posjetitelji Jabuke uglavnom međusobno (pre)poznawali. Gordan, Sandra i Tomislav sebe su tijekom intervjua znali nazivati inventarom Jabuke s obzirom na učestalost njihovog boravka u njoj. Tako je Sandrin izlazak uglavnom izgledao da

„uđem i odmah krećem gledati koga ima jer pola Jabuke već znam pa se onda pozdravljam prvih sat vremena. Bilo je večeri kad nisam uopće išla na podij ni skakala ni niš jer sam bila s ekipom na terasi i pričala“.

Lina opisuje kako

„znaš uvijek da ćeš vidjeti pola istih ljudi. I onda recimo točno za neke ljude znam... ne znam im imena, ali imaju recimo nadimke neke. Jednog lika bismo tako nazivali Nick Cave zato što bi se rasplesao samo kad bi se pustio Cave“.

Dakle, opisana atmosfera kao prijateljska i domaća time je zapravo i odraz međusobnih poznanstava i dolaska u poznato okruženje. Nadalje, smatram kako je upravo takav scenarij pojačavao osjećaje poput razigranosti, uzbuđenja i zanesenosti kojima su razlike između pojedinaca i drugih postale zamagljene, dok bi prevladao osjećaj zajedništva i jedinstva. Nastavno na predstavljeno, navodim osobnu opservaciju da dok bih u ostalim zagrebačkim

noćnim klubovima viđala kako posjetitelji te dobi najčešće odlaze oko jedan ili dva sata ujutro, u Jabuku se tek tada dolazilo i potom ostajalo do kraja radnog vremena, a prema Sandri često i nakon toga:

„i onda kad se zaključa, ostajemo još. Svi odu i mi najjači, starci od četrdeset plus godina ostajemo još do sedam, osam. Ako netko kaže idem, odma bude 'a kam ideš? Ako nije fajrunt, nigdje ne ideš“.

Jabuku stoga vidim i kao „igralište“ za njezine (starije) posjetitelje, odnosno mjesto koje im je predstavljalo odmak od svakodnevice, a unutar kojega su mogle isplivati njihove zaigrane osobnosti i prakse koje su bile odrazom njihovih nekadašnjih izlazaka.

Međutim, neki kazivači smatraju da su za razvoj predstavljenog, osim samih posjetitelja, jednako zaslužni i njezin vlasnik te osoblje – zaštitari, konobari i biljeterka. Natalija tako opisuje:

„tajna Jabuke je ta što je to zapravo vodio Stiv. On je svaki put bio u Jabuci, uvijek je sve gledao sa šanka pa se šetao lijevo-desno, malo čagao, išao do DJ-a... on je stvarno volio taj klub, okupio je najbolju moguću ekipu i uložio je srce i dušu u njega. I to se vidjelo“.

I Sandra dijeli takvo mišljenje pa opisuje: „znači Stiv, njegovi dugogodišnji konobari, ona super ženska na garderobi kaj je uvijek mrtva hladna neš plela... osjećaš se kao da si došao na privatni tulum jer znaš domaćina i većinu ljudi“. Opisujući potom Stiva kao „jednog od nas“ (Sandra), u Sandrinom i Natalijinom osvrtu iščitavam osjećaj njihove ravnopravnosti sa Stivom, kojemu se kao vlasniku kluba može pristupiti iz gledišta nositelja moći. Međutim, na temelju njegovog boravka među drugim posjetiteljima te interakcije s njima, predodžba mojih kazivačica je kako se postavljao kao jednak njima. U njegovom odnosu prema posjetiteljima, biranju osoblja, ali i borbi za očuvanje Jabuke koja je opisana na početku rada, kazivačice vide Stiva kao reprezentativnu osobu koja je predstavljala vrijednosti kluba i onih koji su se u njemu okupljali. Na temelju potonjeg, ali i dosad izloženome u ovome poglavlju, može se zaključiti kako su upravo ljudi jedan od ključnih elemenata koji su gradili Jabuku i duh njezinog mjesta te su ostali snažno utisnuti u sjećanje na nju. Takva dimenzija može se na kraju sažeti riječima DJ-a Tomija Phantasme koji smatra da „Jabuku ne čine zidovi, ona je sama po sebi nekakva obična, smiješna kućica. Ti ljudi koji su tamo radili i dolazili, to je u biti Jabuka. Jabuka bi bila ništa bez njih“.

Dakle, na temelju određenih dijeljenih vrijednosti i karakternih osobina koje su odraz istog glazbenog ukusa, međusobnih poznanstava te, u posljednjim godinama rada kluba, redovnih posjetitelja uglavnom starije dobi, Jabuka je za moje kazivače bila sigurno mjesto u kojem su mogli potvrditi i izraziti svoj (zajednički) identitet. Opisujući potom posjetitelje Jabuke kao „lude“, „kreativne“, „opičene“, „otkačene“, „raskalašene“ i „slobodne“, nastoje zahvatiti dimenziju vlastite osobnosti koja je dolazila do izražaja tijekom boravka u Jabuci, ali i uspostaviti distinktivnost Jabuke i njezinih posjetitelja u odnosu na ostale zagrebačke klubove. Na taj način njihov odlazak u Jabuku ne promatram samo kroz tumačenje noćnog izlaska kao aktivnosti koja je u domeni slobodnog vremena i zabave, već ponajprije kao odlazak među istomišljenike u čijem se okruženju, kako Sandra, Gordan i Tomi navode, osjećaju „kao doma“.

8. Jabuka kroz prizmu sjećanja i nostalgije

Sjećanje je vezano za vrijeme i prostor, određenu grupu te je podložno rekonstrukciji (usp. Assmann 2006:54). Glazbom, interijerom i posjetiteljima, koji su evocirali prošlo vremensko razdoblje, Jabuka je bila poput odraza i čuvara osamdesetih (i nešto rjeđe devedesetih) godina prošlog stoljeća. Upisujući u njezin prostor (kolektivna) sjećanja koja su građena od narativa, interakcija, emocija i pridanih simboličkih značenja, Jabuka je pretvorena u mjesto sjećanja, odnosno „krajnji oblik u kojem opstaje komemorativna svijest“ (Nora 2006:28). Ona je postala mjesto sjećanja jer je trenutak u kojem se nešto intimno proživljavalo nastavio postojati samo u obliku rekonstrukcije (usp. Nora 2006:28). Međutim, okruženje u kojem je taj trenutak jednom bio sadašnjost sve do zatvaranja Jabuke omogućavalo je njegovu rekonstrukciju u „izvornom“ prostoru. Stoga, s obzirom na to da je do svoga zatvaranja Jabuka bila mjesto u koje se kontinuirano dolazilo i ne samo oživljavalo prethodna sjećanja, već ih i nadograđivalo, ona time nije bila samo pasivni referent u prisjećanju, već dugi niz godina i aktivni dio svakodnevice mojih kazivača. Tek nakon njezinog zatvaranja rekonstrukcija je postala ostvariva samo u sferi prisjećanja.

Prisjećanje kod mojih kazivača pritom predstavlja refleksivnu vrstu nostalgije. Naime, ne pokušavajući uspostaviti „istinu“ ili težiti povijesnoj rekonstrukciji, kazivači kao težište postavljaju fragmente osobnog sjećanja. Pritom u pozadini njihove nostalgije te naracija ispunjenih čežnjom, detaljima i fokusom na individualno, osobno iskustvo, vidim različita polazišta. Nostalgija je kod Sandre i Line tako odgovor na njihov idealiziran pogled na (osobnu)

prošlost. U Sandrinom slučaju riječ je o želji za održavanjem dijela vlastitog života, što se može iščitati iz njezinog opisa kako

„Jabuka je bila neka generalna konstanta kroz cijeli moj život i ona je meni kao vremenska kapsula. To je nekom pozitivno, nekom negativno. Negativno jer sve se ponavlja, sve je isto, ali meni to odgovara. Da je u Jabuci vrijeme stalo i da je sve isto. Da su isti ljudi i da kad uđem nakon pet godina, kao da sam izašla prošli vikend“.

Za Linu, iako je rođena na samom kraju devedesetih, Jabuka je predstavljala jedinu fizičku poveznicu s razdobljem za kojim žudi, i unutar koje je imala privid bivanja u osamdesetima. Premda je Gordan, kao i Sandra, svoju mladost proveo u Jabuci, njegova nostalgija je prvenstveno potaknuta osjećajem koji je imao u Jabuci, a to je sloboda da izrazi svoju osobnost. Tako je Gordanova čežnja ponajviše usmjerena prema interakciji koju je imao s drugim posjetiteljima Jabuke. Iako je i Tomislav imao osjećaj slobode u Jabuci, njegova nostalgija se, kao i Natalijina, razvija pak iz usporedbe s današnjim zagrebačkim glazbenim i kulturnim praksama, odnosno nedostatkom onih koje bi njih interesirale. Stoga je zatvaranje Jabuke za svakoga od njih bilo poput osobnog gubitka, a koji izvire iz jedne zajedničke, dijeljene dimenzije – poimanju Jabuke kao njihovim „drugim domom“.

„Drugi dom“ mojih kazivača pritom poistovjećujem s onime što Ray Oldenburg naziva trećim mjestom (1999) – mjesto koje nije ni dom ni posao, već treće, javno mjesto koje prema njemu čini ključni faktor u održavanju društvenog kapitala. Njegovo razmatranje u nastavku time će postati analogno Sojinom *trećemprostoru* koji predstavlja istovremeno objektivno i subjektivno, materijalno i apstraktno, stvarno i zamišljeno, tjelesno i umno, svjesno i nesvjesno, svakodnevni život i povijest (usp. Soja 1996:56-57), odnosno, življeno iskustvo koje se istovremeno sastoji od izgrađenog i zamišljenog prostora. Takvo sveobuhvatno razumijevanje prostorne dimenzije bivanja, može se primijeniti i na Oldenburgovo treće mjesto. Naime, Oldenburg ističe kako, unatoč tome što treće mjesto nije dom, ono sadrži njegove (psihološke) karakteristike. Središte je oko kojega organiziramo naše dolaske i odlaske, njegovi posjetitelji se osjećaju kao da su na „domaćem terenu“, odnosno da posjeduju taj prostor te su mu iznimno privrženi. Treće mjesto pojedincima služi za opuštanje, ali i socijalizaciju. Ono pruža osjećaj slobode da se aktivno izrazi osobnost, odnos s drugima je neformalan, a iz njihove interakcije i osjećaja obostrane podrške u konačnici se javlja i osjećaj topline (usp. Oldenburg 1999:59-61). Nadalje, prema Oldenburgu, redovni posjetitelji su ti koji mjestu daju njegov karakter – oni su ti koji određuju stupanj druželjubivosti, stil interakcije i čije je prihvaćanje novih „članova“ ključno (ibid. 55). Istovremeno, treće mjesto spaja ljude koji žive različitim životima te

omogućuje i potiče slobodu izražavanja. Posljedično, u takvom okruženju se uloge odraslih mogu napustiti te se odrasli muškarci i žene mogu ponašati poput nestašnih školaraca (ibid. 75). U Oldenburgovom opisu pronalazim podudarnosti s onima mojih kazivača, odnosno Jabuka predstavlja reprezentativan primjer trećeg mjesta. Ona je javno mjesto koje se može smjestiti u domenu slobodnog vremena i zabave te koje istovremeno služi za opuštanje i socijalizaciju. Privrženost pa i osjećaj ukorijenjenosti njezinih posjetitelja rezultat su vremenskog perioda provedenog u Jabuci, ali i samoidentifikaciji koja se ostvarivala i pregovarala boravkom u njoj. Nadalje, interakcijama su posjetitelji uspostavljali toplu i blisku atmosferu koja je pospješila napuštanje njihovih svakodnevnih uloga te zauzimanje onih opuštenijih, ali i međusobno sličnih, na temelju kojih su se onda stvarali osjećaji zajedništva, tolerantnosti i osobne slobode. Time Jabuka poput Oldenburgovog trećeg mjesta i Sojinog *trećegprostora*, spaja materijalni i imaginarni svijet, odnosno prostornu sa subjektivnom, zamišljenom dimenzijom. Takav okvir predstavlja dodatan uvid u razumijevanje privrženosti mojih kazivača prema Jabuci. S obzirom na to da Jabuku smatraju svojim drugim domom, zapravo ni ne iznenađuje njihova involviranost tijekom intervjuiranja. Naime, kroz razgovor prisjećali su se i proživljavali boravak u Jabuci uz sjaj u očima, s tugom u glasu, ekspresijama lica i pokretima tijela koji su odgovarali specifičnom trenutku kada su o nečemu pričali. Njihovu privrženost Jabuci odražava i kako se kod svih većinski dio pričanja o Jabuci odvijao u sadašnjosti, odnosno kao da je ona i dalje otvorena.

Kao mjesto slobodne aktivnosti, bez određenih pravila koje diktira svakodnevni život te uspostavljajući sami dinamiku i odlike iskustva boravka u njoj, Jabuka je za moje kazivače predstavljala utopijsko mjesto. Gordan tako opisuje: „to je bilo naše mjesto. Mjesto gdje smo se svi skupili i družili, ostavili sve iza sebe i samo postojali“. Stoga su vijest o zatvaranju Jabuke moji kazivači prihvatili emotivno. Natalija navodi kako „meni di znam kakva je situacija u Zagrebu i da toga nema... meni je Jabuka vrijedna da vrjednija ne može biti“. Gordan tvrdi kako „svaka pločica, svaki grafit, svako drveće, svaki ćošak meni nešto znači. Jer tu sam se ljubio s ovom, tu sam plesao, tu sam rigao... Meni je zatvaranje bilo ko nož u srce“. Za Tomislava je ono bilo „ko neka mala prekretnica u životu, u tom trenutku sam baš osjetio neki rez. Ko kad si školarac i postaneš student pa se preseliš u drugi grad“. Zatvaranje Jabuke slično je doživjela i Sandra, koja ističe

„bio mi je baš šok i nisam uopće mogla vjerovati. Jer to je cijeli moj život. Cijelog mog života Jabuka je bila prisutna. Kad me ljudi pitaju kaj ima u toj Jabuci da stalno idem tam, odgovor je jasan. Zato kaj je to Jabuka. Jabuka je mjesto gdje nije bitno tko si i što

si, nije bitno kakav auto voziš, nije bitno koliko imaš love jer bu te ekipa sa šanka počastila ak nemaš. Svaki put kad ideš tam znaš da buš srel Stiva i sigurno popil jednu višnju s njim. Ma možeš ležat na plesnom podiju da ti nitko niš ne kaže...“.

Lina pak opisuje:

„ja sam plakala iznutra i izvana. Zato što je to bila moja jedina poveznica s onim nekakvim izvornim, pravim duhom osamdesetih. To je bilo jedino mjesto gdje sam ja mogla vidjeti kako su izgledala mjesta gdje se izlazilo kad su moji starci izlazili. Nije bilo nikakvih novotarija unutra, već jednostavno Jabuka kakva je bila prije trideset godina. Tako da je meni bilo kao nisam još ni počela izlaziti, a već su mi to oduzeli“.

Ovakve snažne emotivne reakcije mojih kazivača-posjetitelja na zatvaranje Jabuke vidim kao odgovor na njihova dva gubitka – gubitak aktivnog mjesta sjećanja čije je rekreiranje, lišeno fizičkog okruženja, sada moguće jedino prisjećanjem te gubitak mjesta koje su smatrali svojim „drugim domom“, istovremeno fizički i imaginarno izgrađenim utopijskim mjestom.

9. Kako je Jabuka „istrunula“?

Iako su se kazivači prilikom opisivanja uloge koju je Jabuka imala u njihovom životu prvenstveno vodili idealiziranim opisima potaknuti nostalgijom i privrženosti, svatko od njih se u jednom trenutku odmaknuo od osobne pristranosti te kritički osvrnuo na određene manjkavosti koje je klub imao u posljednja dva desetljeća svoga rada. Tako ističu loše vođenje kluba u smislu nedostatka novih i raznovrsnijih programa te nepostojanja promocije kojom bi se privukli novi i mlađi posjetitelji. Naime, broj posjetitelja u Jabuci je posljednjih godina opadao i bio vrlo malen. Tako DJ Tomi Phantasma ističe kako „znalo je biti večeri da je bilo samo po dvadeset ljudi“. Iz osobne interakcije s mojim vršnjacima, mogu reći da sam rijetko kada susrela nekoga tko je za Jabuku uopće znao. Oni koji jesu, rođeni su i odrasli su u Zagrebu te slušaju alternativnu glazbu, ali ni ono nije uvijek bilo pravilo. Dok danas po pitanju alternativne glazbe primat preuzimaju klubovi poput Močvare, Vintage Industrial Bara, KSET-a, Boogalooa, Medike itd., Jabuka kao da je zbilja ostala u „onom“ vremenu. Na drugoj strani grada, u osami, natkrivena granama te u potpunosti zaboravljena osim od strane njezinih redovnih posjetitelja, Jabuka kao da je bila u doslovnoj i metaforičkoj sjeni. Međutim, Tomi smatra da osim nedostatka angažmana od strane vodstva kluba, dio problema za Jabuku izvire

upravo u današnjoj zastupljenijoj i raširenijoj alternativnoj sceni u Zagrebu u odnosu na onu prije trideset i četrdeset godina, ali i društveni kontekst pojedinog razdoblja:

„u vrijeme kada je Jabuka bila najuspješnija, nije bilo Vintagea, Močvare, Hard Placea, Boogalooa i svega toga. I to je funkcioniralo jer nisi imao gdje drugdje izaći. U zadnjih desetak godina prešli su je drugi klubovi sa pozornicama, programom, svime. U Jabuci u zadnje vrijeme nisi imao ništa, samo neke DJ-e za koje nitko nikad nije ni čuo. Nažalost je to tako, vrijeme ju je pregazilo. Kao što su propale i darkerska i Fiju Briju scena“.

Na potonje se može nadodati i Gordanov komentar kako

„to na kaj mi starci brijemo, to je bio pokret. A klinci danas briju na sasvim nešto drugo. Jabuka bi trebala biti kreativna platforma koja potiče razvoj i rast neke nove alternativne i avangardne kulture, umjetnosti i grupa, a ne neka lokalna rupa za nostalgičnu gerijatriju koja živi u polovici osamdesetih“.

Osim kritika usmjerenih prema samom klubu i njegovom programu koji je, kako Gordan smatra, zadovoljavao samo potrebe generacija koje su tijekom osamdesetih godina prošlog stoljeća kao tinejdžeri izlazili u Jabuku, moji kazivači su otvorili pitanje i današnjih trendova. S jedne strane tako su istaknuli današnji veći broj alternativnih mjesta za izlazak koji sustavno ulažu u svoje programe, a s druge strane nepostojanje „scene“ ili „pokreta“ koji bi određenu (sup)kulturu mogli stvoriti. U tom kontekstu Tomi naglašava i kako smatra da danas više nema „kulture“ slušanja glazbe i promišljanja o onome što se čulo te da većini mladih nedostaje znanja o tome što i koga slušaju:

„recimo pustim pjesmu Scary Monsters od Bowieja i u tom trenutku mi dođe lik i kaže 'e jel može nešto od Bowieja?'. Znači on ne zna tu pjesmu, zna samo njegove hitove, ta pjesma ga je podsjetila na Bowieja i sad bi on Bowieja. To je vrlo problematično danas jer koliko god je sve dostupno na internetu, ljudi sad znaju manje o muzici nego nekad. Nekad su ljudi bili sretni da čuju nešto novo, nešto drugačije. Danas ne. Svi hoće čut ono šta već znaju“.

Uspoređujući takve trendove sa svojim tinejdžerskim iskustvom kada je u Jabuci učio o glazbi, po prvi puta čuo mnogo pjesama i izvođača te posljedično i istančao svoj ukus, Tomi negativno gleda na današnju široko rasprostranjenu klupsku praksu puštanja najpoznatijih pjesama. S obzirom na to da glazbeni program u Jabuci nije nudio samo najpoznatije pjesme, odnosno

„hitove“ pojedinih izvođača, ono se može vidjeti kao dodatan mogući razlog njezine neprivlačnosti mladima, čak i „alternativcima“.

Međutim, kazivači su naglašavali i kako s obzirom na dosad u radu predstavljenu važnost i ulogu koju je Jabuka imala u životima generacija Zagrepčana, ali i kulturnoj povijesti grada, do njezinog „truljenja“ i zatvaranja nije smjelo ni doći. Pritom upućuju na odnos vlasti, zakonodavstvo te nezainteresiranost (šire javnosti) prema ovakvim prostorima. Tako Tomislav navodi da se „u nekim razvijenim zemljama ne može dogoditi da propadne neki kulturni klub pa makar nitko ne išao u njega. Zato što će se svi potruditi da se to nekako zaštiti“. I Tomi uspoređuje brigu, zaštitu i ulaganje u kulturu na državnoj razini s onima tijekom razdoblja Jugoslavije:

„rock ne spada pod kulturu i on se ne financira, dok recimo u Jugoslaviji je. Pa Novog vala ne bi ni bilo da država nije sve klubove napravila. I to je pametno jer se brineš o omladini i onda ih možeš i nekako kontrolirati. Ova država se ne brine za omladinu ništa. Sve što se nešto radi se radi na svoju inicijativu. Onda je bila bitna kulturna kvaliteta programa, a ne tko ti može platiti“.

Dakle, Tomi ističe kako danas nema (financijske) potpore na lokalnoj ili državnoj razini za rock glazbu, čime odgovornost za njezinu prisutnost na urbanoj sceni preuzimaju pojedinci ili nezavisna udruženja. To se zapravo pokazalo točnim u ovom slučaju, kada se udruženje iza današnjeg kluba Dva Osam odlučilo prijaviti na natječaj za zakup prostora Jabuke, o čemu će više riječi biti u nastavku rada. Međutim osim državne i gradske, odnosno lokalne nezainteresiranosti, kazivačica Natalija se osvrnula i na rezigniranost građana prema onome što bi se, prema njoj, trebalo zaštititi:

„svi su to nekako prihvatili kao 'ma nema veze, to je ionako gradsko'. Ali sve gradsko što ti koristiš je tvoje. Ti imaš pravo tu reći svoje. I trebaš reći. Ljudi su naučeni ništa o ničemu govoriti“.

S jedne strane zatvaranje Jabuke tako vidim kao rezultat pasivnosti na različitim razinama gradskog društvenog života – od nedostatka inicijative za kreiranje novih programa i privlačenja posjetitelja koji su u nadležnosti vodstva kluba, preko šire javnosti koja sve do vijesti o zatvaranju Jabuke nije pokazala interes za očuvanjem prostora, do samih lokalnih politika koje ne ulažu u ovakva mjesta i pomažu njihovoj zaštiti. S druge strane, smatram da je jednostavno riječ o spletu okolnosti u kojima zbog određene zastarjelosti Jabuka nije imala prilike naspram desetak današnjih alternativnih klubova u Zagrebu i interesa današnjih mlađih

generacija, zbog čega Tomi smatra „pošto sve ima svoje vrijeme, prirodni je ciklus bio da ona propadne“.

10. Pokušaj sustavne zaštite Jabuke

Snažne emotivne reakcije na zatvaranje Jabuke nisu bile izazvane samo kod mojih kazivača. Vijest o zatvaranju Jabuke okupila je preko četiri i pol tisuće članova u Facebook grupi „Ne damo Jabuku!“. Njihovo virtualno okupljanje potaknulo je i organiziranje prosvjeda, ali i pokušaj otkupa prostora. Među pokušajima zaštite Jabuke u njezinom „izvornom“ obliku, u grupi se pojavila i peticija za proglašenje Jabuke spomenikom kulture. U peticiji je navedeno „[z]ahtijevam od Grada Zagreba da zaštiti klub Jabuka kao spomenik kulture u istom obliku u kojem je sada i u kojem je postojala svih ovih godina“¹⁵. U peticiji se traži i da se odustane od natječaja te oprostite dugovi Jabuke. Peticijom se time osim zaustavljanja zatvaranja Jabuke, nastojalo i osigurati joj zaštitu kakvu su članovi grupe smatrali da ona, uzevši u obzir izloženo u radu, zaslužuje. Iako peticija nije prikupila dovoljno potpisa i polučila očekivani rezultat, sagledavam ju i kao pokušaj osvješćivanja o marginaliziranosti alternativne scene grada te zanemarenosti njezine kulturne vrijednosti. Peticiju pa i cijelu Facebook grupu ujedno vidim i kao zajednički pokušaj otpora prema gradskoj vlasti koja je, prema komentarima u grupi, za veliki dio članova bila (su)krivac propasti Jabuke. Nezadovoljstvo koje su moji kazivači, ali i članovi grupe iskazivali podjednako se odnosi na konkretnu osobu, točnije ondašnjeg gradonačelnika Zagreba, Milana Bandića, ali i kulturne politike za koje moji kazivači smatraju da nisu dostatne i zapostavljaju važnost mjesta kao što je Jabuka.

Arno van der Hoeven i Erik Hitters u svome radu ispituju na koji način se u urbanom planiranju treba podržati i prostorna vrijednost glazbe. U tom smislu ističu kako gradovi obuhvaćaju okruženja za osobna i kolektivna sjećanja koja su povezana sa stvaranjem i „konzumacijom“ glazbe (usp. van der Hoeven i Hitters 2020:156). Odnosno, opisuju kako se protekom vremena mjesta glazbene scene ispunjavaju ideologijama i sjećanjima, nudeći time osjećaj mjesta određenim zajednicama (ibid.). Oni navode kako povijesna vrijednost nekog mjesta može biti argument sam za sebe za njegovo očuvanje. Kao primjer navode tri noćna kluba u Liverpoolu koji predstavljaju bitne trenutke glazbene povijesti i naslijeđa grada s obzirom na to da su usko povezani s društvenom, kulturnom i ekonomskom situacijom šezdesetih, sedamdesetih i

¹⁵ https://www.peticijeonline.com/klub_jabuka_-_spomenik_kulture

devedesetih godina prošlog stoljeća (ibid. 157). Riječ je o The Cavern Club kao izvorištu britanskog popa i mjestu nastanka The Beatlesa, Eric's Club kao mjestu gdje su nastupali začetnici punka i post-punka te Cream kao klubu u kojem se razvijala house glazba. U tom kontekstu van der Hoeven i Hitters ističu važnost osvještavanja pluralnosti naracija i značenja povezanih s gradskim prostorima u odnosu na glazbu. Pritom naglašavaju da se treba vrednovati njezina uloga u urbanoj reprezentaciji grada i glazbenom naslijeđu jer u suprotnom dominantni narativ zasjenjuje druge vrijednosti i značenja (ibid.). U tom smislu van der Hoeven i Hitters predlažu da se glazbeni prostori mogu zaštititi načinom na koji su klasificirani. Primjerice, prepoznavanjem jedinstvenog doprinosa tog mjesta ili područja društvenom i kulturnom životu grada. Tako mjesta s jakim javnim utjecajem i povijesti mogu dobiti status kulturnog dobra. Dok bi ono time štitalo samu zgradu, nastavak glazbenih aktivnosti i dalje bi se oslanjao na vlasnika (ibid. 161). Ukoliko se osvrnem na već opisanu ulogu Jabuke kao izvorišta dviju scena tijekom posljednja dva desetljeća prošlog stoljeća, ne mogu ne povući paralele s predstavljanim opisom liverpoolskih klubova i prijedlogom van der Hoevena i Hittersa da se kroz određenu zakonsku regulativu i uspostavu zaštite takvog mjesta osim priznanja njegove važnosti za gradski identitet i naslijeđe, ujedno osigurava i opstanak njegovog rada. Time bi se i osigurala sredstva i potrebne mjere da se taj prostor revitalizira i ne dopusti njegovo propadanje, kao što je bio slučaj s Jabukom.

Iako peticija nije postigla svoj cilj, upitala sam svoje kazivače što oni misle o njezinom pokretanju. Natalija podržava takvu inicijativu, uz pojašnjenje

„zakaj to ne bi bio spomenik kulture ako je pedeset godina tamo puštana ista muzika? I mislim di je ta Jabuka? Ona nije u centru pa da je svima usput, nego je van ruke ljudima. Tako da je to fenomen di ljudi odluče iz nekog razloga neki prostor prisvojiti, upotrijebiti i prihvatiti. I onda to je ta neka dodana vrijednost na šta se jako malo bodova daje“.

Dakle, Natalija smatra kako je vrijednost Jabuke upravo u dugovječnosti njezina rada, kontinuitetu puštanja iste glazbe, lokaciji koja zahtijeva planiranje odlaska u nju, ali i umještenosti ljudi u njezinom prostoru. Na temelju toga ona vidi Jabuku kao spomenik kulture, odnosno određeno dobro koje treba biti dio brige i interesa šire javnosti. Iako i ostali kazivači dijele slično mišljenje kao Natalija, nisu bili toliko vokalni po tom pitanju, već su odgovore završavali uglavnom u tonu da im je svejedno koji status ona ima dokle god Jabuka ostaje Jabukom. Nastavno na potonje, jedna od ključnih tema rasprave koja se nametnula u navedenoj Facebook grupi bilo je upravo pitanje što čini Jabuku. Odnosno, može li se Jabuka pod istim vodstvom i istim imenom otvoriti na nekom drugom mjestu ili to onda više ne bi bila Jabuka?

Što je onda s bivšim prostorom Jabuke – smije li novi klub zadržati ime Jabuka ili ne? Ali i gdje bi u tom slučaju dotadašnji posjetitelji odlazili – u novootvoreni klub na lokaciji Jabuke, potencijalni drugi klub ukoliko ga otvori vodstvo Jabuke ili ništa od toga – otvarajući time pitanje predstavlja li Jabuku njezina lokacija ili ljudi koji su se u njoj okupljali? Dok se moji kazivači jednoglasno slažu da se prostor novog kluba ne može zvati Jabukom jer se „ime Jabuka treba zaslužiti“ (Tomislav), po pitanju može li se Jabuka otvoriti na drugom mjestu kazivači su pokazali oprečno mišljenje. Jedino je Sandra rekla kako bi „hipotetski da sad Stiv i ekipa negdje drugdje otvore klub i nazovu ga Jabuka i sve, išla bi tamo. Išla bi tamo di su ovi ljudi“. S druge strane, svi ostali kazivači, unatoč tome što se slažu da Jabuku prvenstveno čine njezini ljudi, smatraju kako se bez njezine umještenosti na Jabukovcu ne može raditi o „pravoj“ Jabuci. Tako Gordan ističe

„ak nije ista i na istom mjestu, onda to više nije Jabuka. Nebitno ak se isto zove i ak ju ista ekipa vodi. Ako netko ne kuži kak taj prostor diše onda ga nije nikad niti osjetio kako spada“.

Za moje kazivače Jabuku stoga podjednako čini lokacija koliko i njezini ljudi, posjetitelji i osoblje, pri čemu se obje komponente pokazuju kao neodvojive i međuovisne.

Ovim poglavljem ukazalo se na razumijevanje dijela građana o važnosti zaštite gradskih prostora koja nose određena povijesna i društvena značenja, poput Jabuke, od njihovog zaborava i propadanja. Tako je jedan od pokušaja borbe za opstanak kluba na Jabukovcu bila i peticija kojom se tražilo od Grada Zagreba da se Jabuka proglasi spomenikom kulture. Iako ona nije uspjela skupiti dovoljno potpisa pa samim time takav prijedlog nije usvojen, kroz poglavlje se pružio primjer na koji način lokalna vlast može sudjelovati u zaštiti i revitalizaciji mjesta koja su od povijesne važnosti, posebice kada se, kao u slučaju Jabuke, ne radi samo o glazbenoj povijesti, već i široj gradskoj.

11. Održavanje „jabučarskog“ naslijeđa u Dva Osam

Vijest da je natječaj za zakup prostora Jabuke osvojio Pozitivan ritam i otvaranje vrata novoimenovanog kluba Dva Osam, moji kazivači dočekali su s negodovanjem, tugom, ljutnjom i strahom. Osim gubitka „svog“ mjesta, negativne emocije izazivalo je i mišljenje kako će se promijeniti dotadašnji koncept kluba i kako će prostor postati „nekakva ili tehnjara ili cajkaški

klub“ (Lina). Lina je smatrala i kako će samim time vjerojatno porasti broj posjetitelja, odnosno da će početi

„dolaziti nova ekipa, mlađa ekipa, koja će nekako zaposjesti čitav taj prostor. Meni je jedino što je bilo potrebno bila ta muzika i ekipa koja je dolazila do tad. I zato me bilo strah da će novi vlasnici uništiti duh Jabuke“.

Svi moji kazivači-posjetitelji izrazili su početni otpor prema novom klubu, a kod nekih on nije jenjavao kroz vrijeme. Međutim, zamijetila sam kako u pozadini toga leži jednostavno strah od nepoznatog i promjene. Tako su svi kazivači opisivali kako su pretpostavljali da će promjenom vlasnika doći do promjene glazbe, zaposlenika i posjetitelja, ali i prostora pa će samim time nestati i „jabučarski duh“. Taj početni otpor potvrđuje i Vedran Meniga, vlasnik Dva Osam, koji ujedno objašnjava zašto se Pozitivan ritam odlučio prijaviti na natječaj:

„poticaj je došao od jednog poznanika i starosjedioca kluba Močvara koji je rekao 'ajmo spasiti Jabuku, cijela alternativna scena grada Zagreba će se prijaviti na natječaj da spasimo klub'. I doslovno tri dana prije zatvaranja prijava smo se prijavili. Kroz dva kruga natječaja bili smo najbolji ponuđivači i dobili taj natječaj kojim nam je pripisan klub, ali i koji je otvorio Pandorinu kutiju problema. U smislu da je cijela ta scena koja je vodila klub dugi niz godina ostala dosta ožalošćena, rezignirana, gnjevna i zapravo je to sve skupa rezultiralo dobrim dijelom nekakve podjele scene gdje ti stariji više ne dolaze u klub ili ga bojkotiraju uz mnoge predrasude“.

Dakle, iz njegovog kazivanja može se vidjeti kako je alternativna scena bila složna po pitanju vrijednosti Jabuke za razvoj glazbeno-kulturne scene grada, zbog čega su se odlučili ujediniti i prijaviti na natječaj. Ono u slučaju Jabuke potvrđuje prethodno u radu istaknuto mišljenje DJ-a Tomija Phantasme kako danas napori za ulaganjem i održavanjem određenog glazbenog (posebice alternativnog) programa dolazi od strane pojedinaca ili nezavisnih udruženja. Ali Meniga također nadodaje i kako unatoč tome što shvaća povezanost ljudi s prostorom Jabuke, ne razumije brojne osude i zlonamjerne komentare koji su im upućeni jer, ističe, Grad Zagreb je već u natječaju dao smjernice za razvoj budućeg programa. U smjernicama je bilo navedeno kako su uz razvijanje koncertnih i edukativnih programa za mlade dužni i svaka dva tjedna organizirati program kakav je bio u Jabuci, upravo zbog održavanja njezinog naslijeđa. Ono se realiziralo tako što je DJ Tomi Phantasma ponovno održavao svoju Dark Side slušaonicu. Međutim, ono je ujedno i jedina (glazbena) poveznica s Jabukom jer se u novom klubu tako uglavnom mogu čuti elektronska i hip-hop glazba. No kako bi se zadovoljili uvjeti natječaja,

kao i poradilo upravo na onim nedostacima koji su isticali u radu Jabuke, u Dva Osam se održavaju redoviti koncerti četvrtkom, filmske večeri jednom mjesečno te edukacije poput posljednje radionice audio inženjeringa. U tom kontekstu može se zaključiti kako je vodstvo novog kluba ostvarilo svoj cilj, a to je da „osim toga da prostor bude za druženje, zabavu i socijalizaciju, treba biti i za razmjenu ideja i stvaranje kreativnih snaga“ (Vedran Meniga).

Iako su svi moji kazivači-posjetitelji na početku imali otpor prema Dva Osam, upitala sam ih i jesu li protekom vremena ipak počeli tamo izlaziti. Gordan je tako rekao kako redovito dolazi na Tomijevu slušaonicu i ono opisuje riječima: „svi se mi okupimo i dođemo se razvaliti, vidjeti da smo opet svi zajedno. Divljamo i vratimo se kući sa osmijehom“. Mimo Tomijeve slušaonice, Gordan ne dolazi u Dva Osam jer kako kaže „to nije za mene, danas su neke druge brije“. Ali unatoč tome podržava rad kluba i naglašava:

„sviđa mi se da gore ima nekih kulturnih zbivanja jer tako bi trebalo i biti. Druga su vremena i drugi su interesi. Nije to više ni stara ni prastara ni ova ni ona Jabuka, ali mi je drago da se transformirala u nešto novo i da ima tog duha još uvijek. Ne onakvog na šta smo mi navikli, ali nešto je ostalo živo. Neke kreative ima“.

Dakle, dio Jabučara dolazi na „svoju“ večer, odnosno Dark Side program koji im onda služi za rekreiranje iskustava i interakcija proživljenih u Jabuci. Iako Gordan mimo tog programa ne odlazi u Dva Osam jer on nije prema njegovom ukusu, pohvaljuje trud oko kreiranja i održavanja različitih aktivnosti i programa jer smatra kako se time, pod okriljem „kreative“, odražava duh i rad Jabuke tijekom prošlog stoljeća. Pritom postojanje novih praksi u Dva Osam postavlja iznad osobnog zadovoljstva jer smatra kako ona odgovaraju današnjem razdoblju i interesima mladih.

Tomislav i Sandra i dalje nisu bili u Dva Osam, ali navode kako ono nije iz „bunta“ ili „principa“. Dok je Sandra u Jabuci uvijek imala besplatan ulaz, a cijene pića su joj bile vrlo pristupačne, navodi da joj je Dva Osam preskup. Također, iako zna da se održava Tomijev program koja okuplja *Jabučare*, govori kako

„to više nema veze s Jabukom. Jer to je samo na starom mjestu neki novi klub. Isti su zidovi, ali to je novi klub. Ako mi netko sad kaže 'ja idem gore u Jabuku', meni se kosa digna na glavi“.

S druge strane, Tomislav kaže „ja sam dio srca ostavio u Jabuci i uopće nemam neku želju povezivati se s ovim novim mjestom. Da sam fakat zainteresiran vidjeti kak to izgleda, dosad

bi već i otišao“. Iako je Sandra istaknula i ekonomski aspekt, njezino i Tomislavovo objašnjenje sagledavam prvenstveno u kontekstu snažne privrženosti koju su razvili prema Jabuci. Stoga njihov neodlazak u Dva Osam tumačim kao moguću pojavu osjećaja izdaje prema Jabuci (odnosno cjelokupnom značenju koje upisuju u njezin prostor) ili jednostavnu nezainteresiranost za stvaranje novih iskustava s obzirom na ona koja su stekli u Jabuci.

Natalija je u Dva Osam bila tri puta, ali je tijekom intervjua izrazila veliko nezadovoljstvo sa skoro pa svakim aspektom kluba – osoblje joj je neljubazno, cijene preskupe, razglas joj je loš, a najvokalnija je bila po pitanju promjene interijera. Moj osobni dojam prostora Dva Osam je da se nije značajno promijenio u odnosu na Jabuku. U prostoriji gdje je plesni podij zidovi su nanovo obojani, ali su ostali u isto tamnosivoj/crnoj nijansi, stropni reflektori koji su u Jabuci projicirali šarenu svjetlost zamijenjeni su jednobojnima, a disko kugla je zamijenjena manjom. U prostoriji gdje je šank sa zidova su skinute aluminijske ploče i zid je obojan u istu boju kao u prostoriji s podijem. Na terasi više nema gondola sljemenske žičare, dok je muški wc obojan u ružičastu boju, a ženski wc u plavu boju. Iako se ovako secirajući prostor on može činiti značajno promijenjen, gledajući ga kao cjelinu te, barem na Dark Side programu, uzimajući u obzir njegovu ispunjenost *Jabučarima*, velike razlike u usporedbi s Jabukom nisam primijetila. Međutim, za one kojima je u svakom kutku Jabuke upisano značenje i najmanja promjena bit će vidljiva.

Lina pak, kao i Gordan, u Dva Osam izlazi samo na „jabučarske“ večeri. Svoj prvi odlazak opisuje:

„kada sam došla kao da se ništa nije promijenilo. Ekipa je ostala ista, muzika također, jedino što je došlo do promjene u ambijentu. Na početku mi je izgledalo malo sterilno jer su svi ti grafiti i natpisi iz stare Jabuke bili prefarbani, ali evo s vremenom se piše nova povijest po vratima, po svemu...“

Prema kazivanjima, čini se da su „jabučarske“ večeri u Dva Osam zbilja određenom dijelu *Jabučara* nastavak njihovih izlazaka u Jabuku. Međutim, osim spomenutih prostornih promjena, Lina je uočila i da u Dva Osam ima više mladih posjetitelja nego što je bilo u Jabuci. Pritom ističe da iako je to dobro za rad kluba, njoj je ponekad bilo izvorom nelagodnih trenutaka:

„krenu ti prilaziti i onda kad dam tim likovima do znanja da nisam zainteresirana, oni nastavljaju kao da nemaju manira ili šta već da znaju prepoznati kada trebaš stati. Da,

bilo je tih nekakvih situacija gdje mi baš nije bilo... nisam osjećala tu svoju slobodu koju sam inače osjećala u Jabuci“.

Dakle, u usporedbi s Jabukom Lina ponekad nema osjećaj slobode u Dva Osam, a gubitak tog osjećaja povezuje prvenstveno s povećanim brojem mlađih ljudi, odnosno njezinih vršnjaka. Međutim, to ne smatra presudnim u odluci o nastavku izlazaka u Dva Osam jer

„meni je samo najbitnije da je to nastavilo sa svojim radom, da ima programe koji su bili i u staroj Jabuci i da se tome ne nazire kraj. A Jabuku i Dva Osam nekako pokušavam ne razdvajati zato što ako ih razdvojim onda mi se svi ovi *eventi* koji su u Dva Osam, a koji su bili dio Jabuke, kao da gube tu neku poveznicu sa starom Jabukom“.

Ne razdvajajući time rad ova dva kluba kako bi održavala iskustvo izlazaka u Jabuku, Lina za odlazak u Dva Osam i dalje govori kako ide u Jabuku. Po pitanju naziva kluba izjasnio se i Vedran Meniga. Objasnio je kako su i prije odabira novog naziva kluba odlučili da se on neće zvati Jabuka, zbog uvažavanja takve želje prethodnog vlasnika te poštovanja prema ljudima koji su uz Jabuku vezani. „Nismo nikad živjeli niti mislimo živjeti na staroj slavi ili na nečijem radu, utoliko se smatramo kreativcima i najlakše nam je bilo stvoriti novo ime“ (Vedran Meniga). Tako je izbor pao na Dva Osam iz jednostavnog razloga, adrese kluba koja je Jabukovac 28. Premda klub ima drugi naziv, Meniga ističe

„za nas će uvijek, i za Zagrepčane i ljude koji su vezani uz taj prostor, tu biti Jabuka. Mi to zovemo Jabuka. Mi često, mi koji radimo u Dva Osam svaki dan i imamo program svaki dan, mi idemo u Jabuku. To je nešto što je ostalo zauvijek u srcima ljudi i nikome ne pada na pamet to mijenjati. Nego upravo održavati uspomenu na to i njegovati naslijeđe onog dobrog što je ostalo“.

Iako se dosad pokazalo kako i posjetitelji i alternativna scena prepoznaju važnost Jabuke, Meniga se osvrnuo na nedostatak takve osviještenosti od strane lokalne vlasti. Unatoč smjernicama u natječaju kroz koje se vidi određena briga o naslijeđu Jabuke, Meniga ističe kako „u nekom normalnom društvu bilo bi normalno da je gradski prostor prenamijenjen za kulturu ozbiljno sufinanciran od grada“, što u slučaju i Jabuke i Dva Osam nije (bilo). Tako se Meniga osvrće na probleme s kojima su se susreli nakon preuzimanja prostora Jabuke:

„znači Grad je nama dao komercijalni najam kao da smo iznajmili bilo koji prostor u širem centru grada, nema tu nikakvog senzibiliteta za kulturu koja nije komercijalna djelatnost. Sve je palo na nas, mi smo popravljali infrastrukturu, obnavljali sve. Netko

tko plaća najam trebao bi dobit uređen prostor. A na nas je sve to spalo, i održavanje i popravak, i isporučivanje zadanog kroz program i povratak publike“.

Dakle, osim njihove osnovne zadaće kreiranja i održavanja programa kluba, Dva Osam se susreo i s obvezom neophodnog uređenja prostora¹⁶. Međutim, s obzirom na to da je riječ o najmu gradskog prostora, Meniga ističe kako je potonje trebao izvršiti njegov vlasnik, odnosno sam Grad Zagreb. Ali unatoč tome kaže kako su oni motivirani time da se klub održi i nastavi raditi kako bi

„donio mnoga iskustva za pamćenje i da odgoji generacije sa sadržajem koji nije stupidan, već potiče njihovu kreativnost uz ništa manje iskren motiv da se jako dobro zabave kada izađu van u klub. Jer to je smisao svega“.

Dakle, iako je u samom natječaju Grada Zagreba bilo navedeno kako se naslijeđe Jabuke treba njegovati, novootvoreni klub Dva Osam je unatoč tome bio (i ostao) prijeporno mjesto za mnoge posjetitelje pa tako i moje kazivače. Dok se dio njih nastavkom „jabučarske“ Dark Side slušaonice vratio u nekadašnji prostor Jabuke, izjednačavajući pritom iskustvo izlaska u Dva Osam s onime u Jabuku, dio njih i dalje upućuje kritike i otpor prema novootvorenom klubu te ne pokazuje interes ili namjeru da će ga uopće posjetiti. Iako je Dva Osam u svome radu okrenut kontekstu današnjeg vremena te njeguje drugačije glazbene žanrove, klub je naslijedio još jedno obilježje Jabuke, a to su isti sustavni problemi, odnosno nesuradnja i neprepoznatljivost potencijalne vrijednosti takvog prostora od strane (lokalne) vlasti, čime briga o prostoru ostaje samo na njezinim vlasnicima i (zainteresiranim) građanima.

Zaključak

Zatvaranje Glazbenog kluba Jabuka smještenog na zagrebačkom Tuškancu nakon pedeset i dvije godine rada, u listopadu 2020. godine, popraćeno je bučnim i emotivnim reakcijama šire javnosti. Kako bih ispitala što leži u pozadini pružanja određenog otpora dijela građana prema takvoj odluci gradske vlasti, u radu polazim od kulturnoantropološkog tumačenja mjesta. Kroz provedbu polustrukturiranih intervjua te analizu Facebook grupe „Ne damo Jabuku!“, odmičem se od fizičkih, izgrađenih zidova ovog noćnog kluba te istražujem njegovu povijesnu, interakcijsku, senzornu, memorijsku i vrijednosnu dimenziju. Oslanjajući se pritom na osjećaj mjesta kao istovremeno način doživljaja mjesta te subjektivna značenja upisana u njega,

¹⁶ Naime, prostor Jabuke je oštećen tijekom zagrebačkih potresa 2020. godine.

ispitujem koji elementi čine duh (*genius loci*) Jabuke, odnosno predstavljaju njezine karakteristične odrednice. Uspostavljajući pritom sjećanja posjetitelja Jabuke kao ključnih u dosezanju upisanih vrijednosti i značenja u njezin prostor, ona se ujedno promatra kao mjesto sjećanja, odnosno niša kolektivne nostalgije za prošlim, u gradskom diskursu vrlo idealiziranim, vremenskim razdobljem.

U tom smislu Jabuka se ističe kao kolijevka darkerske supkulture tijekom osamdesetih i jedno od izvorišta hrvatske nezavisne rock scene tijekom devedesetih godina – dva ključna trenutka njezine povijesti na čijem je naslijeđu Jabuka i nadalje gradila svoj status. Štoviše, u daljnjem, ovostoljetnom radu, Jabuka je svojim glazbenim praksama, prostornim obilježjima te posjetiteljima i njihovom interakcijom ostala gotovo pa nepromijenjena. Takav kontinuitet pritom se istaknuo kao ključno obilježje ovoga kluba, a na temelju i oko kojega se gradi društveno sjećanje. Slijedom toga, glazba koja se posljednjih godina rada mogla čuti u Jabuci ostala je orijentirana na (goth) rock, dark wave i synth-pop diskografiju iz osamdesetih i devedesetih godina. Međutim, dok je u prošlostoljetnom radu Jabuke glazba imala snažnu identifikacijsku odrednicu, odnosno, bila je poticaj okupljanja pojedinaca koji su kroz boravak u Jabuci potom gradili identitet – osobni, kolektivni te onaj kluba, u ovostoljetnom radu glazba je poprimila dodatno značenje – služila je kao *aide memoire*, odnosno medij za prisjećanje i oživljavanje (vlastite) prošlosti. Zadržavajući istu glazbenu praksu od osamdesetih godina pa sve do zatvaranja, Jabuka je tako privlačila uglavnom iste, redovne posjetitelje koji su dijeljenjem određenih vrijednosti i interesa razvijali međusobna poznanstva. Uspostavljajući svojim praksama i interakcijama potom ugodnu, prijateljsku i blisku atmosferu, Jabuka je mojim kazivačima bila mjesto zabave i bijega od svakodnevnog života, ali i mjesto koje je okupljalo njihove istomišljenike, zbog čega su mogli bez zadržke izraziti svoju osobnost. Poimajući time Jabuku kao svoj „drugi dom“, kazivači su razvili snažnu privrženost i osjećaj ukorijenjenosti u njezinom prostoru.

Iako je opisana zastarjelost Jabuke odgovarala njezinim posjetiteljima, u Jabuci se nije vodilo praksama izlazaka i interesima mladih danas. Dok se time izdvajala u odnosu na današnje alternativne klubove, vođenje kluba kao u osamdesetima istovremeno je uvelike doprinijelo i njezinom zatvaranju. Unatoč naporima dijela građana za očuvanjem Jabuke, danas je u njezinom prostoru novi klub oko kojega su mišljenja podijeljena. Novootvoreni klub Dva Osam tako svaka dva tjedna održava „jabučarski“ glazbeni program, međutim, dok neki pozitivno ocjenjuju nastavak „jabučarskog duha“ pa makar samo i u ovom obliku, za druge je poglavlje Jabuke (u njihovom životu) završilo njezinim zatvaranjem.

Na kraju, s obzirom na to da su u domaćoj literaturi koja se bavi urbanom antropologijom i antropologijom mjesta i prostora rijetka istraživanja koja se bave klupskim prostorima, ovaj rad time svakako predstavlja jedan novi pogled te doprinos širenju tema istraživanja ovih disciplina. Nadalje, s obzirom na to da se u radu Jabuka istražuje kroz razdoblje od pedesetak godina, pritom uzimajući u obzir širi kontekst i specifičnosti određenog vremenskog razdoblja, radu se može pristupiti i kao doprinosu glazbene i društveno-kulturne recentne povijesti grada Zagreba.

POPIS PRILOGA

Slika 1. *Početak puta Golubovac iz smjera Dežmanovog prolaza. Osobna fotografija, snimljena u prosincu 2024. godine.*

Slika 2. *Glavna cesta Tuškanac u smjeru prema Jabuci. Osobna fotografija, snimljena u prosincu 2024. godine.*

Slika 3. *Početak Park-šume Tuškanac gdje se nalaze paviljon i spomenik Vladimiru Nazoru te okolne klupice na kojima se družilo do odlaska u Jabuku. Osobna fotografija, snimljena u prosincu 2024. godine.*

Slika 4. *U mraku skrivena Jabuka te stepenice koje vode do njezinog ulaza osvijetljene obližnjom uličnom rasvjetom. Osobna fotografija, snimljena u studenom 2019. godine.*

Slika 5. *Plesni podij Jabuke. Fotografija je preuzeta s Facebook stranice GK Jabuke. Datum objave je ožujak 2020. godine.*

<https://www.facebook.com/GKJabuka/photos/pb.100070634003853.-2207520000/4090954074264292/?type=3> (pristup 13.1.2025.)

Slika 6. *Vrlo mračna unutrašnjost Jabuke. Fotografija je preuzeta s Facebook stranice GK Jabuke. Datum objave je kolovoz 2019. godine.*

<https://www.facebook.com/GKJabuka/photos/pb.100070634003853.-2207520000/3462218467137859/?type=3> (pristup 13.1.2025.)

Slika 7. *Gondole stare sljemenske žičare smještene u dvorištu Jabuke. Osobna fotografija, snimljena u listopadu 2019. godine.*

Slika 8. *Terasa Jabuke. Osobna fotografija, snimljena u svibnju 2019. godine.*

POPIS LITERATURE

- ASSMANN, Jan. 2006. "Kultura sjećanja". U *Kultura pamćenja i historija*, ur. Maja Brkljačić i Sandra Prlenda. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 45-78.
- AUGÉ, Marc. 2001. [1992]. *Nemjesta. Uvod u moguću antropologiju supermoderniteta*. Karlovac: DAGG.
- BORN, Georgina. 2010. "Listening, Mediation, Event: Anthropological and Sociological Perspectives". *Journal of the Royal Musical Association*, 135:79-89.
- BOYM, Svetlana. 2001. *The Future of Nostalgia*. New York: Basic Books.
- BRKLJAČIĆ, Maja i Sandra PRLENDA. 2006. "Zašto pamćenje i sjećanje?". U *Kultura pamćenja i historija*, ur. Maja Brkljačić i Sandra Prlenda. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 7-18.
- CONNERTON, Paul. 2009. [1989]. *How societies remember*. New York: Cambridge University Press.
- CRESSWELL, Tim. 2004. *Place: a short introduction*. Malden – Oxford – Carlton: Blackwell Publishing.
- ČAPO, Jasna i Valentina GULIN ZRNIĆ. 2011. "Oprostornjavanje antropološkog diskursa. Od metodološkog problema do epistemološkog zaokreta". U *Mjesto, nemjesto. Interdisciplinarna promišljanja prostora i kulture*, ur. Jasna Čapo i Valentina Gulin Zrnić. Zagreb – Ljubljana: Institut za etnologiju i folkloristiku, Inštitut za antropološke in prostorske študije ZRC SAZU, 9-56.
- DENORA, Tia. 1999. "Music as a technology of the self". *Poetics*, 27:31-56.
- DENORA, Tia. 2004. *Music in Everyday Life*. Cambridge: Cambridge University Press.
- FEUDI, Nicole. 2018. "Bye, Bye Miss American Pie: How Music Shapes Collective Memory". *Elon Journal of Undergraduate Research in Communications*, 9/2:87-93.
- FRITH, Simon. 1996. "Music and Identity". U *Questions of Cultural Identity*, ur. Stuart Hall i Paul du Gay. London: Sage, 108-127.
- GARDIKIOTIS, Antonis i Alexandros BALTZIS. 2010. "'Rock music for myself and justice to the world!': Musical identity, values, and music preferences". *Psychology of Music*, 40/2:143-163.
- GLASS, Pepper G. 2012. "Doing Scene: Identity, Space, and the Interactional Accomplishment of Youth Culture". *Journal of Contemporary Ethnography*, 41/6:695-716.
- HALBWACHS, Maurice. 1992. *On Collective Memory*, ur. Lewis A. Coser. Chicago – London: The University of Chicago Press.
- JAFFE, Rivke i Anouk DE KONING. 2016. *Introducing Urban Anthropology*. London – New York: Routledge.

- KINAYOGLU, Gokce. 2009. *The Role of Sound in Making of a Sense of Place in Real, Virtual and Augmented Environments*. Doktorska disertacija. Berkeley: University of California.
- LOW, Setha M. 1992. "Symbolic Ties That Bind: Place Attachment in the Plaza". U *Place Attachment*, ur. Irwin Altman i Setha M. Low. New York – London: Plenum Press, 165-184.
- MARTIN, Tom. 2020. "Ethnographic Mapping". U *Ethnography Made Simple (OER)*. CUNY Manifold. https://www.academia.edu/43840555/Ethnographic_Mapping (pristup 13.1.2025.).
- NORA, Pierre. 2006. "Između Pamćenja i Historije. Problematika mjesta". U *Kultura pamćenja i historija*, ur. Maja Brkljačić i Sandra Prlenda. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 21-43.
- OLDENBURG, Ray. 1999. [1989]. *The Great Good Place*. Boston: Da Capo Press.
- PERASOVIĆ, Benjamin. 2001. *Urbana plemena: sociologija subkultura u Hrvatskoj*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- SIME, Jonathan D. 1986. "Creating Places or Designing Spaces?". *Journal of Environmental Psychology*, 6:49-63.
- SOJA, Edward W. 1996. *Thirdspace. Journeys to Los Angeles and Other Real-and-Imagined Places*. Malden: Blackwell.
- ŠAKAJA, Laura. 2011. "Mjesto u diskursu humane geografije". U *Mjesto, nemjesto. Interdisciplinarna promišljanja prostora i kulture*, ur. Jasna Čapo i Valentina Gulin Zrnčić. Zagreb – Ljubljana: Institut za etnologiju i folkloristiku, Inštitut za antropološke in prostorske študije ZRC SAZU, 111-127.
- ŠAKAJA, Laura, Ksenija BAŠIĆ i Elena RAČEVSKA. 2024. "Kvartovski osjećaji mjesta: primjer kvartova gradske četvrti Trnje". *Hrvatski geografski glasnik*, 86/2:97-138.
- VAN DER HOEVEN, Arno i Erik HITTERS. 2020. "The spatial value of live music: Performing, (re)developing and narrating urban spaces". *Geoforum*, 117:154-164.
- WILDSCHUT, Tim i Constantine SEDIKIDES. 2006. "Nostalgia: Content, Triggers, Functions". *Journal of Personality and Social Psychology*, 91/5:975-993.

POPIS IZVORA

BEBEK, Valerija. 2018. "PEDESETI ROĐENDAN KULTNOG KLUBA KOJI NE TRULI Na koncerte su dovodili velike glazbenike koji su nastupali pod lažnim imenom". *Jutarnji list*, 19. veljače. <https://www.jutarnji.hr/vijesti/zagreb/pedeseti-rodendan-kultnog-kluba-koji-ne-truli-na-koncerte-su-dovodili-velike-glazbenike-koji-su-nastupali-pod-laznim-imenom-7043174> (pristup 13.1.2025.).

BOLTIZAR, Matija. 2019. "GDJE SU NESTALE LEGENDARNE GONDOLE ZAGREBAČKE MLADOSTI? Simboli metropole još uvijek postoje i žive, pogledajte gdje smo ih sve pronašli". *Jutarnji list*, 20. siječanj. <https://www.jutarnji.hr/vijesti/zagreb/gdje-su-nestale-legendarne-gondole-zagrebacke-mladosti-simboli-metropole-jos-uvijek-postoje-i-zive-pogledajte-gdje-smo-ih-sve-pronasli-8290340> (pristup 9.1.2025.).

KLARIĆ, Mirta. 2021. "NEKAD I DANAS: Glazbeni festivali u Hrvatskoj". *Soundreport*, 6. prosinca. <https://www.sound-report.com/special-report/nekad-i-danas-glazbeni-festivali-u-hrvatskoj/> (pristup 13.1.2025.).

KVESIĆ, Pero. 2018. "Jabuka početak". Predavanje održano u klubu Sax!, 11. svibnja, <https://www.youtube.com/watch?v=FG5RwV47lmg> (pristup 13.1.2025.).

"Nek ti kušin bude DJ kabina – vodstvo GK Jabuke danonoćno dežura u klubu". 2018. *Ravno do dna*, 16. veljače. <https://ravnododna.com/nek-ti-kusin-bude-dj-kabina-vodstvo-gk-jabuke-danonocno-dezura-u-klubu/> (pristup 13.1.2025.).

"Privatni zaštitari provalili u zagrebački klub Jabuka koji gradska uprava želi nasilno zatvoriti". 2016. *Ravno do dna*, 15. prosinca <https://ravnododna.com/privatni-zastitari-provalili-u-zagrebacki-klub-jabuka-koji-gradska-uprava-zeli-nasilno-zatvoriti/> (pristup 13.1.2025.).

"REZIDENCIJALNA ZAGREBAČKA ULICA Jabukovac: ulica koja je nepovratno izgubila spomenički štih". 2012. *Jutarnji list*, 7. studenog. <https://www.jutarnji.hr/life/clanak1065073.html-1360887> (pristup 13.1.2025.).

**„Živjeli smo (kroz) Jabuku“:
značenja gradskih prostora na primjeru Glazbenog kluba Jabuka**

SAŽETAK

Polazeći od kulturnoantropološkog razumijevanja mjesta, u radu se istražuje kako su u zagrebački Glazbeni klub Jabuka, zatvoren 2020. godine, upisana sjećanja, iskustva, emocije i predodžbe koje su iz izgrađenog fizičkog prostora stvorile mjesto ispunjeno simboličkim značenjem. Analizom polustrukturiranih intervjua i Facebook grupe „Ne damo Jabuku!“ ispituje se kako su povijesna, prostorna, glazbena, interakcijska i vrijednosna dimenzija konstruirale identitet kluba te ga pretvorile u mjesto sjećanja. Kroz međusobnu uvjetovanost glazbe, posjetitelja i mjesta, rasvjetljava se izraženi otpor dijela građana na vijest o zatvaranju Jabuke te posljedičan zazor prema novootvorenom klubu. Na kraju se ukazuje na važnost gradskih prostora za izgradnju individualnog i kolektivnog identiteta te očuvanja društvenih vrijednosti upisanih u njih, ali i naglašava potreba za uključenosti lokalnih vlasti i politika u kreiranju i održavanju društveno-kulturne i glazbene scene grada.

Ključne riječi: Glazbeni klub Jabuka, noćni klub, antropološko mjesto, mjesto sjećanja

„We lived (through) Jabuka“:

meanings of city spaces on the example of Glazbeni klub Jabuka (Music club Jabuka)

SUMMARY

From the cultural anthropological starting point of understanding space, the paper investigates how memories, experiences, emotions and ideas were inscribed into the Glazbeni klub (Music club) Jabuka in Zagreb, closed in 2020, and how it from a constructed physical space created a place filled with symbolic meanings. The analysis of semi-structured interviews and the Facebook group "Ne damo Jabuku!" ("We won't give Jabuka!") examines how the historical, spatial, musical, interactional and value dimensions built the identity of the club and turned it into a realm of memory. Through the mutual conditioning of music, visitors and the place, the paper then sheds light on the expressed resistance of some citizens to the news of the closure of Jabuka and the resulting backlash towards the newly opened club. In the end, the paper points out the importance of city spaces for building individual and collective identity and for preservation of social values inscribed in them. It also emphasizes the need for the involvement of local authorities and politics in creating and maintaining the city's socio-cultural and musical scene.

Key words: Glazbeni klub Jabuka (Music club Jabuka), night club, anthropological place, realm of memory